

1 דצמבר 2021

לכבוד

פרופ' נחמן אש

מנכ"ל משרד הבריאות

ירושלים

הנדון: הערכה של טיטת דו"ח בנושא מעורבותם של אנשי בריאות בפרשת "היעלמותם" של ילדי תימן

המזרח והבלקן

פרופ' אש הנכבד,

בהמשך לבקשתך, קראתי את טיטת הדו"ח שהעברת לעיוני ובדיקתי ובחנתי מנקודת מבט מדעית המקובלת בהערכתם של דוחות ומאמרים מדעיים של טיעונים והעובדות המצוינות בו וברצוני להביאם לפניך.

ברצוני לציין כי לא ערכתי מחקר משלי בנושא זה, אלא בחנתי את הדוח על מרכיביו כמות שהועבר לידי.

מהתרשמותי הראשונית עולה כי הדו"ח הינו לכל היותר מסמך דעה ואינו דו"ח מחקר מבוסס מדעית כמקובל באקדמיה, הדורשת כי בכל עבודה מדעית ביקורתית יש להביא גם מקורות ומחקרים מקבילים, שונים ואף כאלה הנוגדים את נושא המחקר, כדי להציג תמונה מדעית מלאה לשיפוטו של הקורא, כדוגמא מחקרו הרחב והמעמיק של פרופ' יחיאל בר אילן "ילדי תימן הנעדרים: מדיקליזציה של הגירה ודה-מדיקליזציה של ההיסטוריה" שהתפרסם ב"משפט רפואי וביו-אתיקה", כרך 8, תש"פ (2020) עמ' 125-191, שהוא המחקר האחרון הגדול והמקיף שהתפרסם בנושא זה.

הדו"ח מתבסס בחלקו הגדול על טיעונים שהוכח מחקרית בעבר כי הוצאו מהקשרם ההיסטורי או שאין להם בסיס מבוסס מסמכים, וכי הינם מוצגים באופן חלקי מוטעה ומטעה. כדוגמא אחת: בכמה מקרים הדו"ח אינו מביא את ציטוטי העדויות כלשונן כפי שהן מופיעות בפרוטוקול המלא של העדויות, אלא מתבסס על תמצית משוכתבת שלהן שהובאה בכרכי הנספחים של דו"ח ועדת החקירה הממלכתית, דבר הפוסל אותן למעשה בהיותן עדויות ערוכות ולא עדויות מקור וניתן היה לצפות שהעדויות יובאו מתוך פרוטוקול העדות עצמו, ולא מתוך התמצית המשוכתבת שהובאה בסיכום המקרה.

ראוי לציין גם שחלק גדול מהעדויות עליהן נשען הדו"ח נאסף מתוך מאגר העדויות שיצרה עמותת עמר"ם, גוף בעל אג'נדה ברורה בנוגע לפרשה, ואשר פרסומים מטעמו בעבר התגלו כמבוססים על עדויות שלא עומדות במבחן הביקורת, ומציגים נראטיב הסותר את העובדות הקיימות בנושא.

דו"ח כזה לו היה נימסר לי כמאמר או עבודה מדעית להערכה לצרכי פרסום מדעי, היה נדחה על ידי מהסיבות שצינתי לעיל.

חבל כי המשימה נמסרה למי שאינם בקיאים במתודולוגיה ובשיטות המחקר בתחומי ההיסטוריה של הרפואה, גם אם כוונתם הייתה טובה, במיוחד תמוה בעיני מדוע נמסרה עבודה רגישה וחשובה זו לסטודנטית במשפטים אשר ברור כי אין קשר בין הכשרתה האקדמית (משפטים) לבין תחום חקר ההיסטוריה של הרפואה והבריאות שהיא המתודולוגיה הנדרשת בעבודה עם נושא כזה.

להלן פרוט הבחינה הביקורתית של טיעוני ונתוני הדו"ח כפי שנעשתה על ידי תוך הסתייעות בחומרים הקיימים הגלויים לציבור. ברצוני להדגיש כי לא ערכתי מחקר משלי בנושא, אלא התייחסתי לדו"ח זה כאל מסמך הדורש הערכה מדעית מתחום ההיסטוריה של הרפואה והבריאות.

בכבוד רב,

Prof. Shifra Shvarts

פרופ' (אמריטה) שפרה שורץ

המרכז לחינוך רפואי ע"ש פרופ' משה פריבס,
הפקולטה למדעי הבריאות

תוכן העניינים בהתאם למבנה הדו"ח

3.....	מבוא
3.....	1. על הפרשה
5.....	2. חקירות הפרשה בעבר, ממצאיהן והביקורת עליהן
7.....	3. הרקע לעבודתנו על הפרשה ומטרותיה
8.....	4. מתודולוגיה
9.....	רקע
10.....	דפוסי מעורבותם של אנשי בריאות בפרשת היעלמותם של ילדי תימן, המזרח והבלקן
10.....	1. קבלת החלטות הנוגעות לעניינים רפואיים עבור התינוקות
12.....	2. מתן הבשורה על פטירת התינוקות
13.....	3. החזרת תינוקות להוריהם לאחר הבשורה על פטירתם
13.....	4. מעורבות אנשי צוות רפואי בסוגיית האימוץ
19.....	5. נתיחות לאחר המוות וביצוע מחקרים רפואיים
23.....	פטרנליזם וגזענות כחלק מהגורמים לפרשה
23.....	מבוא
24.....	2. הגינה ותפיסת אנשי בריאות את הורותם של ההורים כלקויה
28.....	3. פטרנליזם, גזענות וטובת הילד
30.....	סיכום

1. על הפרשה

הבעיה המבנית של הדו"ח – הגדרת הפרשה

הבעיה היסודית של עולה כבר מן השורה הראשונה. חלק המבוא כתוב בצורה המנסה להתחמק מאמירה ברורה לגבי מה היה ומה היא הפרשה. זוהי נקודה קריטית שכן אם אנחנו דנים בשאלה מה היה חלקם של ציוותי הרפואה בפרשה הרי ראוי קודם כל להחליט מהי הפרשה. אלא שהמבוא מתחמק מכך ומלא באמירות של "יש הטוענים ככה ויש הטוענים אחרת" בלי שום ניתוח של מי הטוענים ועל מה הם מתבססים.

הדו"ח מתיימר לבחון את מעורבותם של אנשי בריאות בפרשת "היעלמותם של ילדי תימן, המזרח והבלקן"¹. עצם אימוץ שם זה לפרשה הוא עניין בעייתי. מקור השם בפעולתו של עוזי משולם, אלא שהוא מייצג סילוף המציאות, שנועד לצייר תמונה לפיה כל ה"נעלמים" משתייכים לעדה הספרדית. המונח "בלקן" נועד להסוות את מציאותם של תלונות בנוגע לעשרות מקרים של ילדים ממוצא אירופי-אשכנזי, בעוד שלמעשה אין מספר משמעותי של ילדים נעדרים שמוצאם בארצות הבלקן. אנשי משולם כללו בקטגוריה זו ילדים מבולגריה, אך גם – ואלו רוב המקרים – ילדים מ"בלקן", תורכיה וקורדיסטאן.

יותר משמעותי הוא שהמילה "היעלמות" היא ביטוי "מכובס" לטענה העיקרית של גופים כמו עמר"ם ודומיהם המבקרים את מסקנות שלוש ועדות החקירה הראשונות – הטענה שהילדים לא סתם "נעלמו", אלא "נחטפו" – כלומר, נלקחו מהוריהם בזדון במטרה להעביר אותם למשפחות אחרות, תוך יצירת מצג-שוא של פטירת על מנת להסוות את החטיפה מההורים² (טענה שכזו מופיעה למשל בעדותה של שושנה שחם, העדות שבה בחרו הכותבים לסיים את גוף הדו"ח).

הדו"ח מתעלם ממשמעות הפער העצום שבין הטענות האלה לבין מסקנות ועדות החקירה הנשענות על התייעוד המקורי בן הזמן, המלמד שהילדים נפטרו, ומהמציאות לפיה עד היום לא אותר ילד שתואם למקרה לקיחה והעברה שכזה. מכיוון שרוב גדול של המשפחות העיד שהמשפחה קיבלה בשורה על פטירת הילד, הרי שלמעשה אין כאן פרשה של היעלמות ילדים. מדובר בילדים שלא "נעלמו", אלא הועברו לטיפול רפואי ונפטרו. במקרים רבים התלונות על "היעלמות" הופיעו רק שנים רבות לאחר הפטירה, כביטוי לאובדן האמון של בני המשפחה בהודעת הפטירה – אובדן אמון שבא בין היתר בעקבות חשיפתם של בני המשפחה לטענות הלא מבוססות שהושמעו בזירה הציבורית בנוגע לחטיפת ילדים.

ואפילו בהינתן הבולטות של הטענות ל"היעלמות" ילדים, הדו"ח עוסק בשורה של טענות שהקשר שלהן לטענות אלה לא ברור, כמו באשר למדיניות של ביצוע ניתוחים שלאחר המוות בגופות נפטרים, ביצוע מחקרים (ולא ניסויים) רפואיים, ומעורבות לכאורה של רופאים במקרי אימוץ שאינם קשורים לטענות בנוגע להיעלמות הילדים. קישור זה נעשה למעשה בניסיון להסתמך על הטענות להתנהלות לא תקינה או לא ראויה לכאורה בתחומים אחרים כראיה, נסיבתית מאוד, לכך שחטיפת ילדים הייתה אפשרית או שהתרחשה.

בדו"ח עצמו אין שום עיסוק בשאלה מה עלה בגורלם של הילדים, אלא רק בנושאים משניים שהועלו בקשר להם. ראוי לציין שללא עיסוק בסוגייה הזו, שהיא ליבת הפרשה, לא ניתן יהיה להשיג את מטרתו של הדו"ח, שהיא איחוי חוסר האמון במערכת.

¹ ארכיון המדינה, [ISA-Courts-SupremeCourt-0009an5](#), עמ' 37. כל מספרי העמודים בהפניות לתיקי ארכיון המדינה הם לפי מספר העמוד בקובץ ה-PDF של התיק.

² ראו למשל הטקסט [בדף הבית של אתר עמותת עמר"ם](#) (כותרת האתר עצמו היא "פרשת חטיפת ילדי תימן, מזרח ובלקן"): "פרשת ילדי תימן, מזרח ובלקן" היא פרשת חטיפתם והיעלמותם של אלפי פעוטות מקרב משפחות עוליים חדשים, בעיקר מתימן אך גם מעיראק, תוניס, מרוקו, מדינות הבלקן ועוד, בעיקר בשנות ה-50. להורים נאמר כי ילדיהם נפטרו, אולם הם לא ראו גופה ולא קבר. ברבות הימים התברר כי חלק מהילדים נמסרו לאימוץ וחלקם – לא נודע מה עלה בגורלם עד היום". כלומר, אנשי עמר"ם לא מכירים באף מקרה שהובא במסגרת הפרשה כמקרה של פטירת ילד, ומבחינתם יש שתי אפשרויות בלבד: או שהילד נמסר לאימוץ, או שלא ידוע מה עלה בגורלו. מן הצד השני, רבים מרשימת ה"מאומצים/חטופים" המופיעים באתר עמר"ם התגלו כבר כמקרים של ילדים שננטשו או נמסרו לאימוץ על ידי הוריהם, שמעולם לא התלוננו על היעלמותם (לדוגמא: אורי וסטל, ציונה היימן, אריאלה רייטר, משה בכר ועוד), ולמעשה פרט למקרה אחד, המקרה של מרים שוקר שידון בהמשך, אף אחד מהורי ה"מאומצים/חטופים" לא התלונן על "היעלמות" הילד.

הנקודה הראשונה ברשימת הדרישות והמטרות שמופיעות בדף "על הפרשה" באתר היא הדרישה ל: "הכרה רשמית בפרשת היעלמות הילדים - תינוקות ופעוטות נלקחו מהוריהם במירמה ובכפייה. הילדים נמסרו לאימוץ, לעיתים נמכרו תמורת כסף, לעיתים הועברו לבתי יתומים, כל זאת ללא ידיעת הוריהם או קבלת אישור מהם."

המבנה התמוה הזה של טיוטת הדו"ח מקשה שלא להתרשם שהדו"ח לא נכתב בניסיון לברר את מעורבותם של אנשי בריאות בפרשה, אלא כליקוט ללא בחינה של אוסף טענות והאשמות שעלו כחלק מהעיסוק הציבורי בפרשה, שהמכנה המשותף להן הוא שהן נוגעות לאנשי רפואה. יתרה מכך – למעשה הדו"ח כמעט שלא בוחן את הטענות האלה, אלא מלקט ומציג אותן, ומציע להכיר בהן ללא בחינתן ולהתנצל בנוגע לנטען בהן.

תיחום הפרשה בזמן ובמספר המקרים

לפי כותבי הדו"ח, "היעלמויות אלו התרחשו בעיקר בתקופת קום המדינה, אולם ישנן עדויות לתופעה גם בתקופת המנדט ובשנות ה-60 וה-70 של המאה ה-20."

כותבי הדו"ח מתעלמים מכך שהמנדט שהוגדר לועדות החקירה השונות היה בטווח השנים 1948-1954, ושכ-60% מהמקרים שהובאו בפני ועדת החקירה הממלכתית אירעו בשנים 1948-1950, כאשר ההורים היו עדיין במחנות העולים, בטרם המעבר למעברות. מבדיקת הפניות שלא טופלו על ידי ועדת החקירה הממלכתית עולה כי בין כלל כ-800 הפניות, 39 פניות לא טופלו מכיוון שחרגו מטווח השנים שנכלל במנדט שניתן לוועדה, כלומר כ-5% בלבד.

ועדת החקירה עצמה התנגדה להרחבת המנדט שלה לטווח שנים רחב יותר, מכיוון ש: "מטרת הקמתה של הוועדה, כפי שעולה מהגדרת תפקידה, היא לברר תופעה של היעלמות ילדים תימניים בעקבות העליה הגדולה של יהודי תימן עם הקמת המדינה, תופעה שהתגלתה עם הקמת מחנות העולים ושיבושי הסדרים האלמנטריים שחלו בהכוננת חייהם של העולים והכנתם לחיי קבע מחוץ למחנות. לא היה כל כוונה, לדעתנו, להפוך את הוועדה לזרוע משטרתית שתבדוק מקרים פליליים בודדים לפני ואחרי השנים הנקובות בהגדרה."³ למרות זאת, החליטו כותבי הדו"ח לכלול בו מספר עדויות המתייחסות למקרים משנות ה-60, ואף מאוחר יותר.

לפי כותבי הדו"ח, "מספר התינוקות שנעלמו שנוי במחלוקת, ונע בין 1053 לבין 5000 תינוקות." 1053 הינו מספר כל המקרים שנחקרו על ידי שלוש ועדות החקירה יחד, כפי שסוכמו על ידי ועדת כהן-קדמי. מקור המספר 5,000 הוא כנראה בטענת עוזי משולם ש-4500 ילדים נחטפו על ידי המדינה. למספר זה אין שום סימוכין. כותבי הדו"ח הציגו מספרים אלה בהסתמך על המחלוקת כפי שהוצגה בדו"ח ועדת החקירה הממלכתית בעמ' 22. אלא שהם התעלמו מכך שבעמוד הבא ציינה הוועדה:

"בסך הכל הוגשו לפני שלוש הוועדות יחד, תלונות בדבר היעלמותם של 1,033 תינוקות בארץ, ו-20 תינוקות בחאשד. מנקודת ראותה של הוועדה הנוכחית, זהו ההיקף הכולל של תופעת היעלמות. לטענות בדבר אלפי תינוקות שנעלמו, לא הובאו לפני הוועדה ראיות לביסוסן."

ראוי לציין כי נתן שיפריס, מי שהיה חבר בכיר בתנועתו של משולם, פרסם בשנת 2019 ספר העוסק בפרשה בשם "ילדי הלך לאן". בספר ריכז שיפריס מלבד התלונות לועדות השונות גם תלונות על העלמות שהופנו לעמותות משכן אוהלים בשנות ה-90 ולא הגיעו לוועדת החקירה וכן תלונות שנמסרו לעמותות אחרות במהלך שנות ה-2000. המספר הכולל של התלונות, לפי שיפריס הוא 2,050. אין שום בסיס לקבוע כי המספר הסופי הוא גדול בהרבה מכך, וודאי שאינו יותר מכפול.

מפקד האוכלוסין

כאמור בדו"ח, אצל חלק מהמתלוננים הופיעו רישומים במחשב משרד הפנים כאילו הילדים עזבו את הארץ או שנרשם שהם חדלו להיות תושב. נושא זה זכה להתייחסות בדו"חות ועדת שלגי, ועדת החקירה הממלכתית, וכן על ידי מנהל גנוך רשות האוכלוסין וההגירה במשרד הפנים, מאיר אמסלם, בוועדה הפרלמנטרית בכנסת שפעלה בראשות ח"כ (דאז) נורית קורן.⁴ כולם מסכימים כי מדובר ברישום המצביע כי הילדים לא נפקדו במפקד האוכלוסין, אלא שפטירתם לא דווחה

³ דו"ח ביניים של ועדת החקירה הממלכתית, ארכיון המדינה, [ISA-justice-Minister-R0005jxz](https://www.isa-justice-minister.gov.il/ISA-justice-Minister-R0005jxz), עמ' 60. וראו גם בטיטוט הצעת החלטת ממשלה שהובאה מטעם משרד המשפטים:

"לעניין המועדים אליהם מתייחסת החקירה, עמדת הוועדה הינה כי מגמת החקירה היתה בעבר והינה בהווה לחקור תופעה שארעה במועדים מסויימים, תופעה שהביאה לאבדנם של ילדים רבים להוריהם, ואת הסיבה או הסיבות שגרמו לאסון זה. [...] אין מקום לכרוך חקירת מקרים בהם נעלמו ילדים להוריהם בשנים אחרות שאינן קשורות לשנים בהן עלו ארצה עולי תימן ואשר לגביהן נטען כי היתה קיימת תופעה שהביאה לאבדנם של ילדים רבים. ככל שהתלונות מתייחסות לשנים אחרות, אין המדובר בבעיה לאומית ציבורית אותה ביקשה הממשלה מלכתחילה לחקור, אלא אולי בחשדות לביצוע עבירות פליליות, כאשר אין קשר בין מקרה למקרה."

ארכיון המדינה, [ISA-justice-Minister-R0005nue](https://www.isa-justice-minister.gov.il/ISA-justice-Minister-R0005nue), עמ' 53.

⁴ ראו דברי אמסלם בפרוטוקול הדיון בוועדה מיום 30.3.2017, עמ' 9:

"כדי לסבר את האוזן בנושא של "חדל להיות תושב", כל סוגי הנפטרים למיניהם שיש לנו בקובץ זה של מרשם האוכלוסין. בשנת 1961 בוצע מפקד אוכלוסין מלא במדינת ישראל. המפקד הזה עודכן למיכון של אז בחודש יולי 1963 והועלה לקובץ מרשם האוכלוסין בדצמבר 64. לכן כל אותם אלה שמופיעים "חדל להיות תושב" 64 ולידו שינוי התוקף 7/63, הם אלה שאנחנו

כראוי למשרד הפנים, ולכן הם לא הורדו ממרשם האוכלוסין. לפיכך, רישום כזה, שנבע מהזנת נתוני מפקד האוכלוסין למחשבי משרד הפנים, אינו מהווה שום אינדקציה פוזיטיבית להיותם של הילדים בחיים ועזיבתם את הארץ. למרות זאת נכתב בדו"ח כי ישנם אלו הטוענים כך בלי שום פירוט מי הם האנשים ועל סמך מה הם טוענים ומדוע יש להעדיף את טענותיהם על פני מסקנות ועדות החקירה והגורמים המקצועיים במשרד הפנים.

כתבות בעיתונות

הדו"ח נותן דוגמא של מספר כתבות העוסקות בפרשה אשר לטענתו השפיעו על חשדות המשפחות לפיהן הילדים נמכרו לאימוץ. לא ברור כיצד נבחרו הכתבות האלה דווקא: חלקן, כמו זאת של תמר קפלנסקי מ-2018 וכתבה של יגאל משיח מ-1996, הן מתקופה מאוחרת יחסית בפרשה, לאחר שקמו כבר שלוש ועדות חקירה והחשדות בדבר חטיפה היו נפוצות, כך שלא ברור מה מידת השפעתן על החשדות. הכתבה ב"העולם הזה" על מכירת ילדי תימן אכן הייתה בעלת השפעה רבה כי הייתה הראשונה שהעלתה את האפשרות שהילדים נמצאים בחו"ל. עם זאת, גם היא פורסמה רק לאחר שעלתה דרישה רחבה בציבור לחקירת הנושא, דרישה שהובילה להקמת ועדת בהלול-מינקובסקי.

2. חקירות הפרשה בעבר, ממצאיהן והביקורת עליהן

חקירות של גורמים פרטיים

כותבי הדו"ח מציינים שלצד הוועדות השונות שחקרו את הפרשה מטעם המדינה, בוצעו לאורך השנים גם מחקרים וחקירות של גורמים פרטיים, ומציינים כסימוכין כתבה של יגאל משיח ב"הארץ", ואת מאמרו של שיפריס בקובץ המאמרים "ילדים של הלב" (שיפריס היה שותף בעריכתו). יש מקום לציין שהמאמר המדובר של שיפריס הוא גרסה מקוצרת של ספרו "ילדי הלך לאן" (הן המאמר והן הספר לא הוגשו לשיפוט במסגרת ביקורת עמיתים) – ספר שספג ביקורת חריפה על כשלו המטודולוגיים והבעיות שהופיעו בו בעקבותיהם.⁵ לעומת זאת, התעלמו כותבי הדו"ח מסדרת מחקריו העצמאיים של הבלוט בחוקרי הפרשה בקרב האקדמאים, ד"ר דב לויטן.⁶ בנוסף, התעלמו הכותבים ממאמר עדכני ורלוונטי ביותר, העוסק ספציפית בהיבט הרפואי של הפרשה – מאמרו של פרופ' יחיאל מ' בר-אילן "ילדי תימן הנעדרים: מדיקליזציה של הגירה ודה-מדיקליזציה של ההיסטוריה".⁷

הביקורת על תוצאות חקירת ועדת בהלול מינקובסקי (וב"ם) והתחדשות החקירה

לפי כותבי הדו"ח, "לאחר שהובע חוסר שביעות רצון מתוצאותיה של הוועדה ועל רקע תסיסה גוברת והולכת של השיח בנושא הפרשה מונתה וועדה נוספת, ועדת שלגי (1988). אלא שחוסר שביעות רצון זה הובע באיחור ניכר.

עם תום חקירתה של וב"מ, בשנת 1968, יזמה "הוועדה הציבורית לגילוי ילדי תימן הנעדרים" – הגוף שדחף לחקירת הפרשה – אירוע הוקרה רב משתתפים לחברי הוועדה, במסגרתו הוענקה להם תעודת הוקרה.⁸ גם בשנת 1986, בראיון לתחקיר ששודר בערוץ הראשון, גיבה עו"ד חיים קהן, שהיה משקיף מטעם הוועדה הציבורית בוב"מ, את מסקנות וב"מ.⁹ הביקורת על תוצאות החקירה של וב"מ והתסיסה הגוברת בשיח החלו יותר מעשור לאחר פרסום מסקנותיה, משני כיוונים שונים: האחד היה חידוש פעולתה של "הוועדה הציבורית לגילוי ילדי תימן הנעדרים", בעקבות פרסום עבודת התזה של

יודעים שהיה להם מספר זיהוי, או שנפקדו ב-48 או שיש לנו הודעת לידה עם מספר זהות ויש לנו תיק עליהם והם לא נפקדו במפקד של 61.

לכן כל אותם סתירות, למשל פתאום מופיע עדכון ב-64 על מי שנפטר ב-50, זו תוצאה של אוטומציה, של ברירת מהדל של מערכת שעשו אותה פעם ויכלו לעשות אותה הרבה יותר טוב. אם היו כותבים "לא נפקד" חלק גדול משאלות ותהיות שעולות היו נפתרות. הקבצים האלה אצלנו פעילים. יש לנו כל מיני סוגי נפטר, נפטר 54 זה לא שהוא נפטר בשנת 54. נפטר 54 זה סוג עדכון של נפטר. זאת אומרת שבאו במפקד, והמספר 54 או 53 זה שהשכן דיווח שהבן אדם נפטר ואין לנו מידע אחר שסותר את זה. לא ביצעו פטירה אקטיבית בקובץ. הקובץ ממשיך להיות פעיל אבל אותו אדם רשום לו באדום למעלה נפטר 53, שזה סוג העדכון שעשו. השנה היא לא שנת העדכון, זה קוד הדיווח של המערכת. אל תשכחו שאנחנו מדברים על מערכת כרטסות של אי.בי.אם עם חורים. המערכת הזאת ידעה לזהות רק מספרים. לכל מספר היה משמעות."

⁵ אבשלום בן צבי ואבי פיקאר, [קונספירציה כבקשתך](#), השילוח, גיליון 22, נובמבר 2020.

⁶ מחקריו בנושא החלו בפרק בעבודת התזה שהגיש בשנות השמונים המוקדמות במסגרת לימודיו לתואר השני שעסקה בקליטתם של עולי תימן, והמשיכו בסדרה של פרסומים, וביניהם: לויטן, "עליית יהודי תימן לישראל – הגשמת חלום או שבר חברתי? המקרה של ילדי תימן הנעדרים" בתוך אליעזר דון יחיאל (עורך), בין מסורת לחידוש: מחקרים ביהדות, ציונות ומדינת ישראל, רמת גן, תשס"ה; לויטן, "פרשת ילדי תימן הנעדרים: האם אכן נחטפו ואומצו ילדי תימן?", בתוך: אהרן גימאני, רצון ערוסי, שאול רגב (עורכים), בני תימן: מחקרים ביהדות תימן ומורשתה, אוניברסיטת בר-אילן – מרכז דהאן, תשע"א, עמ' 251–291; לויטן, "האם ראוי להקים ועדת חקירה חדשה לפרשת 'ילדי תימן'?", תימא; כתב עת לחקר יהדות תימן ותרבותה יד' (תשע"ז).⁷ יחיאל מ' בר-אילן "ילדי תימן הנעדרים: מדיקליזציה של הגירה ודה-מדיקליזציה של ההיסטוריה", משפט רפואי ובי-אתיקה, כרך 8, 2020, עמ' 125–191.

⁸ ארכיון המדינה, [ISA-Courts-SupremeCourt-000luux](#), עמ' 12.

⁹ [הסיפור האמיתי: ילדי תימן - פרשה לאומית לא פתורה](#), youtube, החל מדקה 37:52.

דב לויטן בתחילת שנות ה-80.¹⁰ השני היה הספרות האנטי-ציונית החרדית שנכתבה על ידי גורמים אנטי-ציונים מ"נטורי-קרתא" בניו-יורק, ו"יובאה" לארץ על ידי הרב כהנא.¹¹ כל זה לא מוזכר על ידי כותבי הדו"ח. באופן דומה הם, לא מצאו לציין כלל את פעילותם ובעיקר את פרשת התבצרותם של עוזי משולם ואנשיו, כחלק מרכזי באי-הקבלה של מסקנות ועדת שלגי והדרישה להקמת ועדת חקירה ממלכתית.

פעולת ועדת החקירה הממלכתית והביקורת עליה

מסקנות ועדת החקירה הממלכתית מוצגות בצורה מטעה, תוך כדי דגש רב על האפשרות שחלק מהילדים בחיים ושלא ניתן לשלול את טענותיהן של המשפחות. בהמשך מופיעה ביקורת רבה על הוועדה ומסקנותיה, עם זאת אין שום התייחסות לשיטת פעולתה של הוועדה וכיצד הגיעה למסקנותיה – נושא שהוא קריטי לדו"ח הנוכחי – אלא רק לנושאים שבחנה. כך למשל נטען שהוועדה התעלמה מאפשרות של אדישות, עצימת עיניים, קלות דעת או רשלנות. אולם מאות רבות של רישומי פטירה, נתיחות פתולוגיות ורישומי קבורה לא יוצרו מעצמם עקב אדישות או עצימת עיניים. אם אכן הילדים לא נפטרו הדבר מחייב מנגנון שיזיף אותם ומנגנון זה חייב להיות גדול על מנת לתאם מספר רב של חטיפות וזיזופים בין מוסדות רבים ברחבי הארץ, וכן מנגנון נוסף שימחק לכך כל תיעוד גם שנים רבות לאחר מכן. לכן גם האפשרות של חטיפה על ידי גורמים פרטיים באופן מקומי לא יכולה להסביר את הממצאים. שתי האפשרות הנ"ל יכולות להסביר לכל היותר רק מה שעלה בגורלם של חלק קטן מהילדים, את אלה שלא הצליחו לברר מה עלה בגורלם. אולם אין בהן כדי לשנות את ליבת מסקנות הוועדה.

ועדת החקירה הממלכתית, בדומה קודמותיה, פעלה על רקע של טענות חטיפה, והחלה את חקירתן באיסוף תלונות וגביית עדויות מפי המשפחות לגבי נסיבות ההעלמות. לאחר מכן היא המשיכה את החקירה באמצעות איסוף תיעוד מהמוסדות שטיפלו בילדים וגביית עדויות מאנשים אשר עבדו בהם או עסקו בקליטת העלייה. במקביל היא פעלה "מהצד השני" – כלומר חיפשה באמצעות סקירת כלל מקרי האימוץ מהשנים הרלוונטיות אחר מאומצים שהיה חשד שהם חטופים וניסו להגיע למשפחתם. כמו כן הוועדות גם עיינו בתיקי האימוץ מהשנים הרלוונטיות.

פרט למקרה אחד (שבו היה בודאות ניתוק קשר בין ההורים לילדה ויש סבירות שההורים הסכימו לאימוצה), בנוגע לכל הילדים שלגביהם הוגשה תלונה לא נמצאו שום עדויות לכך שהם אומצו. בנוגע לרוב המוחלט של הילדים נמצא תיעוד ממוגון מקורות המעיד שהם נפטרו (בין היתר: תיקי חולים, ספרי פטירה, נתיחות פתולוגיות, רישונות קבורה וספרי קבורה של בתי הקברות עצמם). בכל המסמכים הללו לא נמצאה שום אינדיקציה לזיזופים או לרישום כוזב. אולי חשוב מכך – עד היום אף למרות שעברו למעלה מ-50 שנה מאז שועדת החקירה הראשונה הגישה את מסקנותיה, אף אחד מבין הילדים שנבקע שנפטרו לא נמצא בחיים. יש מקום להזכיר שנורית קורן ועמותת עמר"ם יזמו הקמת מאגרים של בדיקות דנ"א לאיתור קשר בין משפחות שחשבו שילדיהן נחטפו לבין מי שחשדו שהם נחטפו כילדים. מאגרים אלה איתרו מספר התאמות – אלא שאף אחת מהן לא היתה מקרה של חטיפה של ילד שהוריו התלוננו לאחת הוועדות לאחר שנאמר להם שהוא נפטר.

את הביקורת על מסקנות הוועדה מביאים כותבי על הדו"ח על סמך מאמרו של בועז סנג'רו משנת 2001. מאמר זה, שנכתב על ידי משפטן ולא על ידי היסטוריון, נסמך על ניתוח דו"ח ועדת החקירה בלבד, ולא עודכן בעקבות היכולת לבחון את עבודתה באופן מעמיק הרבה יותר, לאחר פתיחת תיקי הארכיון שלה לעיון הציבור. ביקורתו של סנג'רו לוקה באי-דיוקים¹², ובהנחת המבוקש: סנג'רו טוען שהוועדה פעלה "בהיעדר חשד" ושהיתה צריכה לפעול מנקודת הנחה שהתקיימה קנוניה ענקית, ושכל המסמכים חשודים בזיוף. כלומר, על פי סנג'רו המדינה אשמה כל עוד לא הוכח אחרת, והחקירה צריכה להתבצע לאור הנחה זו ועל בסיס החשד שכל התיעוד הקיים מזויף ונוצר על מנת להסתיר ולהכחיש את האשמה. אלא שאם מניחים שכל התיעוד מזויף כחלק ממזימה ענקית הכוללת גם שריפת ארכיונים והעלמתם, עולה השאלה איך מתחילים בכלל לחקור, שהרי כל מסמך שימצא הוא חשוד, וכל הנתר הן עדויות המשפחות. אלא שהוועדה כאמור לא מצאה שום סיבה להניח כי זיוף עתיר ממדים כנדרש אכן התרחש. סנג'רו והמבקרים אותה לא הציגו ראיות לזיוף שכזה, אלא פשוט טענו שכך היה על הוועדה להניח, מכיוון שיש כאלו שהעלו את הטענה לזיוף מסמכים. בכך הם הופכים את היוצרות, ובמקום שהוועדה תגיע למסקנה מה עלה בגורל הילדים על סמך התיעוד, נטען שעליה להניח מה קרה לילדים ועל סמך זאת להעריך את מהימנות התיעוד.

¹⁰ ראו בדו"ח ועדת שלגי, עמ' 5. הדו"ח נמצא בארכיון המדינה, [ISA-MOIN-InteriorLocalgov-000fprg](https://www.mof.gov.il/isa-moin-interior-localgov-000fprg).

¹¹ שריאל ברינבוים, חטיפתה של ההיסטוריה: השילוח, גיליון 13, פברואר 2019.

¹² למשל, כחלק מהביקורת על חקירת הוועדה הוא טען במאמרו שהוועדה הסתמכה על עבודתם של שניים או שלושה חוקרים, בעוד שהוועדה העסיקה שמונה חוקרים. אבשלום בן צבי, "חוקר אחד, שניים, שלושה, שבעה? למי משנה האמת?", עמדת הצפית, 2.2.2020.

חשיפת החומר הארכיוני

כותבי הדו"ח מציינים שבעקבות החלטת ממשלה משנת 2002 הותרו לפרסום הפרוטוקולים מדיוני ועדת החקירה הממלכתית שהתקיימו בדלתיים פתוחות, ויתר החומר יוותר חסוי עד שנת 2070.

דברים אלה אינם מדויקים:

ראשית, לפי אותה החלטת ממשלה שאותה מציינים הכותבים, לצד פרסום הפרוטוקולים מדיוני הועדה, בני המשפחה של ילדים שעניינם נחקר בועדה הורשו לעיין בתיק החקירה של הילד קרוב משפחתם.¹³ שנית – החלטת הממשלה לא קבעה שיתר החומר יוותר חסוי עד שנת 2070. החיסיון על החומר נקבע, ללא קשר לפרשה הספציפית, בהתאם לחוק הארכיונים וחוקי הגנת הפרטיות. חוק הארכיונים קובע כבסיס שחומר שהופקד על ידי ועדת חקירה יהיה סגור לעיון למשך 30 שנים, וחוק הגנת הפרטיות מונע פרסום מידע אישי על אזרח בהיותו בחיים, כאשר המקובל הוא 70 שנים (אם כי בשנים האחרונות ארכיון המדינה נהג להחמיר בעניין).¹⁴ למעשה, החלטת הממשלה משנת 2016 על פתיחת החומר הארכיוני הקדימה את פתיחת החומרים של ועדת החקירה ב-15 שנים ביחס למקובל, ומתווה החשיפה היה "נועז" בהיתרים החריגים שאפשר בנוגע לחשיפת מידע שבמקרים אחרים מוגן תחת הגנת הפרטיות.¹⁵

ועדת הכנסת המיוחדת בראשות נורית קורן

סקירת הכותבים את פעולת הועדה מתעלמת מההטיה הברורה של קורן לצד הטענות לחשיפת ילדים, ומכך שהועדה, שטיפלה בין היתר בכ-300 פניות של משפחות (חלקן פנו לועדות קודמות וחלקן חדשות) שביקשו סיוע באיתור ילדיהן, פרסמה סיכום של פעולתה אבל לא מסקנות. קורן, שכפי שציטטו כותבי הדו"ח דרשה בדו"ח סיכום פעולתה שלא לקבל את מסקנות ועדת החקירה הממלכתית, נאלצה בעצמה להודות במהלך דיוני הועדה שהועדה לא מצאה ולו מקרה אחד של ילד שנרשם כנפטר ואותר חי.¹⁶ ככלל, מי שבקיא בפרשה ומעיין בפרוטוקולים של הועדה ובתיקי הארכיון שהותרה מפעולתה, מתקשה שלא להתרשם מחוסר מקצועיותה.

3. הרקע לעבודתנו על הפרשה ומטרותיה

כותבי הדו"ח מציינים שהועדה המתכללת למיגור הגזענות המליצה להתמודד עם פרשות העבר ולנסות להחזיר את אמון הקבוצות הנפגעות במערכת באמצעות גישה של צדק מאחה.

גם אם נשים בצד את השאלה עד כמה והאם מבוססת הטענה שהפרש משקפת "גזענות" (וראו את הביקורת על הפרק בדו"ח העוסק ביחסם של אנשי הבריאות לעולים, בהמשך המסמך), הרי שגישת הצדק המאחה מתאימה לטיפול במקרים בהם מוסכמת על כל הצדדים מהות הפגיעה, ולכן ניתן לגשת להתמודדות עם הנזקים שנגרמו ועם אחריותם של הפוגעים. אלא במקרה של הפרשה בה עוסק הדו"ח, ישנה אי הסכמה יסודית בנוגע למהות הפגיעה, ולכן אין אפשרות לטפל בה בשיטות של צדק מאחה.

כותבי הדו"ח מציינים את המקרים של קנדה ואוסטרליה כדוגמאות לפרשות דומות בהן ננקטו צעדים להשגת צדק מאחה. אלא שהשוואה זו אינה נכונה ואינה רלוונטית:

בארצות אלו אכן נמסרו ילדים מאוכלוסיות ילידיות לידי משפחות לבנות, ולכן ארגוני החברה האזרחית המזכירים את אותן מדינות (בנוסף להשוואה לפרשות אחרות של היעלמות ילדים בארצות נוספות) משום שהם סבורים שגם ילדי תימן נמסרו לאימוץ. אלא שקיים הבדל מרכזי בין מה שקרה באותן מדינות לבין פרשת ילדי תימן – באותן מדינות הוצאת הילדים ממשפחותיהן הייתה מדיניות רשמית וגלויה של הממשלות באותם הזמנים (ולכן גם לא נטען בפני הוריהם שהילדים נפטרו), וילדים שכאלה שהוצאו ממשפחות נמצאו בחיים. זאת להבדיל ממה שנטען שהתרחש בישראל (בה לא אותר ולו חטוף אחד) בה לא היתה מדיניות גלויה של לקיחת ילדים ממשפחותיהם, ומכאן שטענה שדבר כזה התרחש דורשת הנחה, לא סבירה בעליל, של סודיות מושלמת ומבצע הטעייה והסתרה בהיקפים עצומים.

הבדלים אלה בין המקרים הופכים את גישת הצדק המאחה ללא רלוונטית להתמודדות עם הפרשה בה עוסק הדו"ח. על סמך גישת הצדק המאחה, נפגשו כותבי הדו"ח עם נציגי עמותת עמר"ם והתבססו על עדויות וחומרים שאספה – מהלך בעייתי ביותר, בהתחשב בגישתה הקיצונית והחד-צדדית של עמותת עמר"ם כלפי הפרשה, תפקידה המרכזי בטיפוח אי-

¹³ החלטה מספר 1712 של הממשלה מיום 21.04.2002.

¹⁴ ראו דבריה של יעל כהן, העוזרת ליועץ המשפטי של מזכירות הממשלה, **בישיבת ועדת העלייה: הקליטה והתפוצות**, 14/05/2002; דבריו של גנו המדינה (דאז) יעקב לזוביק בישיבת ועדת החוקה, חוק ומשפט, 21.6.2016, עמ' 6-7; על היחס המחמיר בנושא: מסמך ארכיון המדינה "עקרונות לחשיפה של חומר ארכיוני – היבטים של הגנת הפרטיות", אוגוסט 2020 - אוגוסט 2021, עמ' 3-6. וראו גם טיוטת עבודה לדיון בנושא הנחיות הגנו לחשיפה בתחום הגנת הפרטיות, 29 מרץ 2016, ובתוכו תרשים תהליך ביצוע חשיפה וחוות דעת של יועמ"ש הארכיון, המובאת כנספח לדוח הגנו על נושא החשיפה הארכיונית, ינואר 2018, עמ' 40-44.

¹⁵ שם, עמ' 12.

¹⁶ פרוטוקול מישיבת הועדה, 29.1.2018, עמ' 27.

אמון מוחלט כלפי גופי המסד המעורבים (לשיטתה) בפרשה, והרקורד הבעייתי שלה בנוגע לאמינות בפרסומים (על כך בפרק המתודולוגיה).

4. מתודולוגיה

למרות שהפרק נקרא מתודולוגיה אין בו ממש הסבר על המתודולוגיה של הדו"ח, אלא רק פירוט חלקי של מקורות המידע ללא הסבר כיצד הם נבחרו.

סעיף א' – מזכיר מסמכים באתר ארכיון המדינה מבלי שום פירוט מהם אותם מסמכים, ומדוע הם נבחרו בעוד שאחרים נפסלו. ראוי לציין שבאתר ארכיון ישנם אלפים רבים של מסמכים הנוגעים לפרשה.

סעיפים ב' ו-ג' – מזכירים עדויות מועדת החקירה הממלכתית וועדת קורן, גם כאן ללא שום הסבר מהן, ומדוע נבחרו דווקא עדויות אלה. ככלל, נראה שכל המקורות שהובאו מהפרוטוקולים של העדויות בפני ועדת החקירה הממלכתית לקוחים מעדויות של אנשים שהיו מעורבים בקליטת העולים, בעוד שעדויות של משפחות העולים לקוחות ממקורות אחרים. כך, למשל בחלק מעדויות המשפחות בחרו מחברי הדו"ח להסתמך על תמציתי-עדויות שנכללו בסיכומי המקרים שהובאו בשני כרכי הנספחים של דו"ח ועדת החקירה הממלכתית. בחירה זו מעלה תהיות, מכיוון שמקור זה מהווה תמצית משוכתבת של עדות שניתנה בפני הועדה, וניתן היה לצפות שהעדויות יובאו ישירות מתוך פרוטוקול העדות עצמו, ולא מתוך התמצית המשוכתבת.

סעיף ד' – בשונה מהמקורות הקודמים, המקום היחיד שבו מצויין שנעשתה בדיקה שיטתית של העדויות הוא דווקא מאגר העדויות שיצרה עמותת עמר"ם. הרוב המכריע של עדויות המשפחות מובא מתוך מאגר זה, למרות שהוא נוצר על ידי גוף בעל אג'נדה ברורה בנוגע לפרשה, שבכמה וכמה מקרים פרסומי עבר שלו התגלו כמבוססים על עדויות שלא עומדות במבחן הביקורת, ומציגים נראטיב הסותר את העובדות.¹⁷

יתרה מכך, עמותת עמר"ם ופעיליה המובילים מחזיקים בגישה מוצהרת של יחס לא ביקורתי כלפי העדויות: "הדרישה שלנו לפתיחת הארכיונים לא נבעה מהרצון "להוכיח" לציבור שהמשפחות צודקות - אנחנו מאמינים למשפחות ולטענות שלהן."¹⁸

"מבחינתנו כשמסמך סותר טענה של ההורים, הדבר אומר שעלינו להיות חשדניים כלפי התייעוד המסדי. [...] כדי לאזן תמונה היסטורית מעוותת שהוצגה כאן במשך 70 שנה, אנחנו חייבים לתת משנה תוקף לעדויות של הקורבנות. אנחנו לא מוכנים להתייחס לקורבנות כאל חשודים, ולא מוכנים להתייחס אליהם כאל שקרנים, ונכון יש לזה מחיר, אבל זה מחיר שאנחנו לוקחים על עצמנו בגאווה. כשאנחנו מפרסמים עדויות של משפחות אנחנו מבהירים - זו הגרסה של המשפחה. אנחנו לא מתקנים אותה ולא חוקרים אותם."¹⁹

"אנחנו לא רוצים לשעתק את הגישה של המשטר שאומרת "הם לא אמינים", "הם הוזים הזיות" וכו', אנחנו לא רוצים לחזור על הטעות הזאת ולא מעוניינים להיות במגננה, אלא פשוט להצהיר: העדות הזאת נכונה, זהו! זו האמת! אני דיברתי עם מישהי שסיפרה לי מה קרה לה בבית החולים ואני מאמין לה."²⁰

בעקבות אנשי עמר"ם, כותבי הדו"ח הדו"ח נמנעו באופן כמעט מוחלט מבחינה ביקורתית של העדויות המובאות בו. בניגוד להגדרה על ידי כותבי הדו"ח לפיה "רוב עדויות אלו ישירות, מהוות מקור ראשוני, ולא עברו עריכה", רובן ככולן הן עדויות שמיעה שנמסרו מכלי שני, ממרחק שנים רבות לאחר התרחשות האירועים.

הידע המדעי בנוגע לזכרון האנושי ולמידת ההשפעה עליו על ידי הזמן החולף, גורמים פסיכולוגיים וחשיפה לסיפורים של אחרים, מלמד שעדויות שכאלה עלולות להיות לא מדויקות, ויש להתייחס אליהן בזהירות רבה, לבחון אותן באופן ביקורתי באמצעות הצלבה עם מקורות נוספים ככל שמקורות כאלה זמינים, ולהזהר מלהשען עליהן כמקור בלעדי לביסוס טענה. למרות בעייתיות ידועה זו, מחברי הדו"ח נמנעו מהצלבת העדויות מול מקורות נוספים, כגון מסמכים בני הזמן המתעדים את הטיפול בילד שאותרו על ידי ועדת החקירה, ממצאי ומסקנות ועדת החקירה הממלכתית בנוגע למקרה ה"היעלמות" שבו עוסקת העדות (שלעיתים מופיעות באותו המסמך ממנו נלקחה העדות המוצגת בדו"ח) ואף מול עדויות מוקדמות של בני המשפחה בפני ועדת החקירה הממלכתית, ובחלק מהמקרים, מול עדויות מוקדמות בהרבה, של ההורים עצמם, שנמסרו בשנת 1967 לחוקרי ועדת בהלול-מינקובסקי (להלן, וב"ם). מקורות נוספים אלה אלה סותרים לעיתים

¹⁷ מקרים לדוגמא: [מעין נהרי על צארום, מעין נהרי על יחס הועדה למשפחת צורי, הטענה להסתרת עדות ד"ר רופין, שינוי השנה אצל מלאירי/ירושלמי, שלומי חתוכה על עדות ד"ר ישראלי, שלומי חתוכה על אי מסירת ההודעה לדוד שוקר, נעמה קטיעי על החקירה בארה"ב, עמר"ם על ויצ"ו, עמר"ם על רומיה שרעבי, עמר"ם על יהודית כהן, עמר"ם על יצחק סיבליה, החיבוק של עמר"ם למחקר של שיפרס \(פרסום בדף הפייסבוק של עמותת עמר"ם, 4.9.19 - המגדיר את הספרים כ"הספרים המחקריים הראשונים בפרשה"\)](#)

¹⁸ מתוך [דף שאלות ותשובות נפוצות באתר עמר"ם](#).

¹⁹ [נעמה קטיעי, 20.12.2019](#).

²⁰ [תום מהגר, העוקץ, 25.8.2016](#).

את העדות שהובאה בדו"ח, ומעלים ספקות כבדים לגבי הדיוק בפרטיה.²¹ הצטברותם של מקרים כאלה שבהם בחינת העדות שהובאה בדו"ח אל מול מקורות נוספים מעלה ספק לגבי אמינותה ודיוקה, מחייבת להטיל ספק גם באמינותן של עדויות דומות הנוגעות למקרים שלא נחקרו בעבר, ולכן אין אפשרות לבדוק אותם אל מול מקורות שכאלה. למרות כל זאת, בחרו כותבי הדו"ח להסתמך באופן לא ביקורתי דווקא על העדויות הרחוקות ביותר מהמקור – בחירה מתודולוגית שמצביעה על היעדר מיומנות במחקר היסטורי. ככלל, הדו"ח מתייחס לטענות כלליות לגבי דרכי פעולתם של אנשי מערכת הבריאות אל מול העולים, אלא שהוא נשען באופן לא פרופורציונלי על מאגר עדויות שאינו משקף את התמונה הכוללת – מאגר עדויות של משפחות שסבורות שילדן "נעלם" במהלך טיפול רפואי, ומן הסתם החוויות שחווינו אינן מייצגות את התמונה הכוללת, ויחסן לאנשי מערכת הרפואה מושפע בהתאם.

סעיף ו' מציין את הספר ילדים של הלב, ובעיקר שני מאמרים בו. באופן מתמיהה התעלמו הכותבים ממאמרים רלוונטיים נוספים המופיעים בספר, כמו מאמרו של ההיסטוריון ד"ר דב לויטן – שחקר את קליטת התימנית ופרשת ילדי תימן וסבור שלא התרחשה חטיפה ממסדית – "מדוע נחקרה פרשת ילדי תימן הנעדרים לראשונה רק בשנים 1967-1968?"; ומאמרה של חוקרת העליה מתימן אסתר מאיר-גליצנשטיין: "מוראותיה של מעבריות בין תימן לישראל: מ"מרבד הקסמים" לפרשת ילדי תימן". בנוסף, התעלמו כותבי הדו"ח ממאמרים נוספים העוסקים בפרשה, ובראשם מאמרו של ד"ר יחיאל בר-אילן "ילדי תימן הנעדרים: מדיקליזציה של הגירה ודה-מדיקליזציה של ההיסטוריה", העוסק ישירות בנושא הדו"ח; ומפרסומיו הנוספים של לויטן שהוזכרו מוקדם יותר. התעלמות ממקורות אלה ונוספים – כגון מאמרו של ז'אן ז'ק ברבי "על קליטתם של יהודי תימן בישראל", שפורסם במקור בשנת 1954²² – בולטת במיוחד ביחס לפרק הרקע של הדו"ח, העוסק בהיסטוריה של העליה הגדולה וקליטתה.

רקע

לא התייחסתי לבחינה ביקורתית של סעיף זה היות והנושא נידון בהרחבה בספר "להיות עם בריא בארצנו"²³ לכתיבתו הייתי שותפה ולא היה טעם להעתיק ממנו עמודים נרחבים להצגת תמונה שונה מזו שהוצגה בדו"ח בהיותו סוגיה משנית לדו"ח.

²¹ לרשימה של מקרים מהפרשה בהן יש אי-התאמות וסתירות בין עדויות מאוחרות ומוקדמות של אותן המשפחות, ראו אצל א.א. קונספירציות, "הבעייתיות של הזיכרונות או להאמין למשפחות – אבל מה קורה שהמשפחות סותרות את עצמן?", 17.7.2018.

²² ז'אן-ז'ק ברבי, על קליטתם של יהודי תימן בישראל, תימא: כתב עת לחקר יהדות תימן ותרבותה, י"ח, תשפ"א.
²³ שחלב סטולר ליס ז"ל, שפרה שורץ, מרדכי שני, "להיות עם בריא בארצנו", הוצאת אוניברסיטת בן גוריון, באר שבע 2016.

חלק ב' - סקירה ביקורתית של העדויות המובאות בדו"ח

דפוסי מעורבותם של אנשי בריאות בפרשת היעלמותם של ילדי תימן, המזרח והבלקן

1. קבלת החלטות הנוגעות לעניינים רפואיים עבור התינוקות מעבר לבעיות שיפורטו בנוגע לעדויות עצמן, פרק זה נכתב תוך התעלמות מהתנאים שבהם פעלו צוותי הרפואה באותן השנים, יכולתם המעשית לערב את ההורים בקבלת ההחלטות בתהליכים הרפואיים (למשל כאשר ההורים גרו במחנות מרוחקים, שדרכי התקשורת אליהם מוגבלות מאוד), ובנורמות הרפואיות שהיו מקובלות כמובנות מאליהן באותם הימים (למשל, בנוגע להתלוות הורים לילדים ומדיניות הביקורים במהלך טיפול רפואי).

קבוצת העדויות הראשונה מוצגת בעמ' 16, כחלק מהטענה לפיה היו מקרים שבהם לקיחת הילדים לטיפול רפואי נעשתה בניגוד לרצון הוריהם. הקבוצה כוללת ארבע עדויות:

1. העדות הראשונה לקוחה מתוך תמצית עדותה בפני ועדת החקירה הממלכתית של נעמי נגר, אחות התינוק מינס טיירי. מהעדות עצמה בפני הוועדה לא ברור מה היה גילה של נעמי בעת המקרה.²⁴ עדויות מוקדמות של ההורים, משנת 1967, נמצאות בתיק חקירת המקרה של וב"ם.²⁵ בשונה מעדות הבת לפיה נמסר להורים שהילד נפטר, בעדויות ההורים נאמר שלאחר אשפוזו לא נודע להם דבר על גורלו. בשונה מעדות הבת לפיה נמנע מההורים באלימות לבקר את התינוק בבית החולים עד שאמה התגנבה לבית החולים לחפש אותו, האם העידה שלאחר כמה ימים נתנו להם להכנס לביקור, אלא שהם לא מצאו אותו בבית החולים. יש לציין שהאירוע המדובר התרחש עוד במחנה האשד שבתימן, ולא בארץ.

2. העדות השנייה מובאת מתוך עדותה של אורית (בן יהודה) אלמסי באתר עמר"ם. מנוסח העדות עולה שמדובר בעדות שמיעה. האם עצמה, ביחד עם הבת אורית, העידה בפני ועדת החקירה הממלכתית.²⁶ בשונה מעדות הבת המובאת בדו"ח, לפיה האחיות במרפאה התעקשו לשלוח אותו לרמב"ם למרות התנגדות האם, מעדות האם עולה שלאחר שהות ממושכת במרפאה הילד חזר עם אמו אל אוהל המשפחה, משם נשלח לבית החולים מאוחר יותר באותו היום, לאחר בדיקת רופא נוספת. לפי עדות האם, היא לא התנגדה לעצם שליחתו לבית החולים, אלא לכך שלא אפשרו לה להתלוות אליו בנסיעה לבית החולים.

3. העדות השלישית לקוחה מתמצית עדותו של ראובן נגר, אחיה של סלמה, בסיכום המקרה בדו"ח ועדת החקירה. מעדות האב בפני ועדת החקירה הממלכתית, עולה שהאב לא רצה שהבת תשלח לבית החולים, אלא ששוכנע על ידי אחיו, והילדה נשלחה לבית החולים בליווי אחיה. ממכתב הפניה של האב לוועדה, עולה שהאב שוכנע על ידי אחיו וקרוב נוסף, ושניהם ליוו אותה בנסיעה אל בית החולים.²⁷ יש מקום לציין שלפי תיעוד בן הזמן שאיתרה ועדת החקירה, הילדה שפונתה לבית החולים מאחר שסבלה משלשולים נפטרה מתת-תזונה וטיפוס²⁸, כך שנראה שהחלטה לפנותה לבית החולים, גם אם נעשתה בניגוד לרצון האב, היתה מוצדקת.

4. העדות הרביעית, עדותה של שושנה ברזילי באתר עמר"ם, היא עדות שמיעה. תלונה על היעלמות הילד נחקרה על ידי המשטרה בשנת 1966. האב העיד בפני חוקר המשטרה ש:

"באותו הלילה שהבאנו את הילד הוא קיבל התקפה. בבוקר לקחנו אותו למרפאה שבעתלית. הוא נשאר עד השעה 4:30 לפנות ערב, ונלקח באמבולנס מהמרפאה."²⁹ גם במקרה זה, מעדות האב לא עולה התנגדות לשליחת הילד לבית החולים, אלא התעקשות, שלא נענתה, להתלוות אליו בזמן הבדיקה הרפואית והפינוי לבית החולים. תיאור המקרה העולה מעדותו המוקדמת של האב שונה בפרטים מהותיים מהתיאור העולה מעדותה של האחות כפי שמובאת באתר עמר"ם.

קבוצת העדויות הבאה מובאת בעמ' 17, ועוסקת במקרים בהם נמסר להורים בבית התינוקות שהילד נשלח לבית החולים, אלא שההורים לא מצאו אותו שם.

1. העדות הראשונה היא עדותה של שרה שמעון, לפיה לא מצאו את הילד בבית החולים תל השומר. ועדת החקירה הממלכתית איתרה את רישום הילד ואת גיליון המחלה שלו מבית החולים תל השומר, כך שהוא אכן נשלח לשם.³⁰ יתכן

²⁴ ארכיון המדינה, [ISA-Courts-SupremeCourt-000e7xj](#), החל מעמ' 17.

²⁵ ארכיון המדינה, [ISA-IsraelPolice-InquiryCommissions-000qxzn](#), עמ' 2, 10.

²⁶ ארכיון המדינה, [ISA-Courts-SupremeCourt-000dt6k](#), החל מעמוד 60.

²⁷ ארכיון המדינה, [ISA-Courts-SupremeCourt-000a0gy](#), עמ' 33-34.

²⁸ שם, עמ' 14.

²⁹ ארכיון המדינה, [ISA-IsraelPolice-InquiryCommissions-000r6mr](#), עמ' 44.

³⁰ ארכיון המדינה, [ISA-Courts-SupremeCourt-000cuhj](#), עמ' 12-15.

שהאם לא מצאה אותו בבית החולים עקב שיבוש ברישום שמו (שמו הפרטי נרשם כשם המשפחה, ושם האב ושם המשפחה נרשמו כשמו). אפשרות אחרת היא שביקור האם לא התקיים למחרת העברתו לבית החולים כפי שסיפרה בעדותה, אלא כמה ימים מאוחר יותר – בעוד שהילד נפטר ביום השלישי לאשפוזו. בנוסף, יש מקום להזכיר שמכתב פניית המשפחה לועדת החקירה הממלכתית, שנשלח בשם האם, הוא שכתוב של מכתב פניית האב לועדת שלגי, לתוכו הוכנסו מספר פרטים שלא הופיעו במכתב המקורי, והאם לא היתה מודעת להם בעדותה.³¹

2. העדות השנייה מתבססת על תמצית עדותה של אחות התינוק כפי שהוא מופיע בסיכום המקרה בדו"ח ועדת החקירה, ולא על העדות עצמה. מהעדות עצמה עולה שמדובר בעדות שמיעה.³² מפניית האם ומעדותה בפני חוקרי וב"ם (האב) נדרס למוות זמן קצר לאחר המקרה) עולה שהאם לא היתה בטוחה לאיזה בית חולים נשלח הילד. האב הוא שנסע לחפש את הילד בבית החולים, ושם (לפי עדות האם) נאמר לו בהתחלה שלא נמצא ילד כזה, ולאחר בירור נוסף הודיעו לו שהילד נפטר.³³ חוקרי וב"ם איתרו הודעת פטירה מקורית ורישום בפנקס החולים של בית החולים תל השומר, לפיהם הילד אושפז בבית החולים מתאריך 28.11.49 ועד לפטירתו ב-3.12.1949.³⁴ מאחר והאם העידה כי האב נסע לחפש את הילד בבית החולים כשבוע לאחר העברתו לשם, בהחלט ייתכן שהגיע רק לאחר פטירת הילד.

3. העדות השלישית היא עדותו של זכריה שמחי בנוגע לאחיו, הלקוחה מאתר עמר"ם. שמחי העיד גם בפני ועדת החקירה הממלכתית. לפי עדות זו, ולפי עדותו בפני ועדת החקירה הממלכתית, למשפחה נמסר שהילד נשלח לבית החולים בפרדס כץ, אך בבית החולים נאמר להם שהוא לא הגיע, והם לא מצאו אותו בחיפושים בבתי חולים אחרים. לפי מכתב ששלח לועדת החקירה אח אחר, נאמר להורים שהילד נשלח לבית החולים בצריפין, וכשנסעו לחפש אותו שם נאמר להם שהועבר לבית החולים רמב"ם.³⁵ ועדת החקירה איתרה תיעוד בן הזמן לאשפוזו של הילד בתקופות שונות הן בבית החולים בפרדס כץ (בני ברק) והן בבית החולים לילדים בראש העין, אבל לא הצליחה לאתר תיעוד בנוגע לגורלו, והוא נותר אחד המקרים "העלומים".³⁶ ייתכן שהילד אושפז פעם נוספת באחד מבתי החולים, אלא ששיבוש ברישום השם הביא לכך שהוא לא אותר.

שתי עדויות נוספות, המובאות בעמ' 18, עוסקות במקרים שבהם הורים שנמסר להם שילדם הועבר לטיפול רפואי הגיעו לבית החולים, ושם נמסר להם שהילד נפטר.

1. העדות הראשונה היא עדותו של צדוק גמליאל המופיעה באתר עמר"ם, בנוגע להיעלמות אחיו יהודה. בדף באתר עמר"ם לא מצויין שם העד, אבל ניתן לזהות אותו מתוך תוכן העדות. גם במקרה זה, מדובר בעדות שמיעה, של אדם שטרם נולד בעת שאירע המקרה.³⁷

לפי העדות הוריו נסעו לבית החולים רמב"ם בחיפה מיד לאחר שנודע להם שבנם הועבר לשם מבית החולים בנהריה שבו טופל קודם לכן, אלא שכאשר הגיעו נמסר להם שנפטר. גרסה דומה מופיעה במכתב הפניה של האם לועדת החקירה הממלכתית.³⁸ אלא שמעדות האם בפני ועדת החקירה עולה תיאור אחר, לפיו האם ביקרה וראתה אותו מספר פעמים בבית החולים בחיפה:

"אישפזו אותו, לקחו אותו סתם יעני, בבית החולים בחיפה. הייתי הולכת לבקר אני קוראת לו מאחורי החלון [...] הוא היה מסתכל עלי וצוחק."³⁹

מהמשך העדות כלל לא ברור אם הילד טופל בכלל בבית החולים בנהריה, וועדת החקירה איתרה את גיליון המחלה של הילד מבית החולים רמב"ם, לפיו הוא טופל בבית החולים במשך יותר משלושה שבועות, בין ה-23.6.51 ועד ה-18.7.51, מועד פטירתו.

עניין חשוב נוסף הראוי לציון הוא שהעדות המובאת בדו"ח מאתר עמר"ם ופניית המשפחה לועדת החקירה הממלכתית עוסקות בהיעלמותם של שני ילדים: יהודה, ואחותו הבכורה ציונה. אלא שכאשר פנתה אמם של הילדים לוב"מ היא פנתה בנוגע לציונה בלבד, ופטירתו של הילד יהודה כלל לא מוזכרת בפנייתה או בעדותה בפני חוקר הועדה.⁴⁰

2. בנוגע לעדות השנייה, המובאת גם היא באתר עמר"ם, לא מצויין כלל שמה של מוסרת העדות, אחותו של תינוק ללא שם, בנם של חביבה ואהרון עוזרי שהודעה על פטירתו נמסרה להורים בבית החולים רמב"ם בחיפה. נראה שמשפחה זו

³¹ אבשלום בן צבי, למה הספר של שיפריס "ילדי הלך לאן?" הוא ספר גרוע – דוגמא חמישית – השורות שבמכתב, יומן הרשת "עמדת תצפית", 16.11.2020.

³² ארכיון המדינה, [ISA-Courts-SupremeCourt-000e7x2](#), החל מעמ' 68.

³³ ארכיון המדינה, [ISA-IsraelPolice-InquiryCommissions-000qxwq](#), עמ' 3, 33, 35.

³⁴ שם, עמ' 15, 25.

³⁵ ארכיון המדינה, [ISA-Courts-SupremeCourt-000cu6w](#), עמ' 33.

³⁶ שם, עמ' 13-16.

³⁷ לפי עדותו בפני ועדת החקירה הממלכתית. ארכיון המדינה, [ISA-Courts-SupremeCourt-000e0ej](#), עמ' 82.

³⁸ ארכיון המדינה, [ISA-Courts-SupremeCourt-0009gsc](#), עמ' 19.

³⁹ ארכיון המדינה, [ISA-Courts-SupremeCourt-000e0ej](#), עמ' 76.

⁴⁰ ארכיון המדינה, [ISA-IsraelPolice-InquiryCommissions-000r2hn](#), עמ' 2, 10.

לא פנתה לאף אחד מהגופים שחקרו את היעלמות הילדים, ולכן בחינת העדות דורשת חיפוש בין המסמכים הרפואיים הזמינים מבית החולים רמב"ם ומהחברא קדישא חיפה בטווח של שנה שלמה. העובדה שכותבי הדו"ח כללו בו עדות לא בדוקה שאינה כוללת אפילו את שם העדה, מעידה על הגישה הלא-הביקורתית של כותביו כלפי המקורות עליהם נשענו – גישה שאינה סבירה ואינה מקובלת ככל שמדובר במחקר של סוגיה היסטורית.

2. מתן הבשורה על פטירת התינוקות

כותבי הדו"ח מציינים שחלק מההורים קיבלו את הבשורה על מות ילדים בעת ששהו במחנות העולים, על ידי צוות העובדים במחנות, באמצעות פרסום כרזות, שליחת מברקים וכיוצא בזה. עניין הכרזות נשען על עדות מאתר עמר"ם, עדות שמיעה שלא כוללת את שם העד או העדה, העוסקת במקרה של יחיא בן רומיה ויחיא (זכריה) חדד. לפי העדות: "אמרנו להם שהילד נפטר והודענו בכרזות במחנה שיחיא בן יחיא מת." מי שמכיר עדויות רבות מהתקופה, יבין שלא מדובר בפרסום כרזות, אלא בהודעה במערכת הכריזה שהיתה מותקנת במחנות ושימשה להעברת הודעות שונות לעולים. כך ניתן להבין גם מהעדויות בנוגע לחממה חוברת וזינה וחיים גולובצ'יק, שמובאת באותה הערת שוליים. אי-הבנה זו מצד כותבי הדו"ח מעידה על חוסר היכרותם המספקת עם התקופה.

בעמ' 19 מוצגות עדויות בנוגע למתן הבשורה על פטירת תינוקות.

הראשונה היא עדות מאתר עמר"ם לגבי תינוקת בשם ארץ גילי. העדות היא עדות שמיעה, המובאת ללא שם העדה, ועוסקת במקרה שלא הובא בפני אף אחת מועדות החקירה. ללא מחקר ארכיוני מעמיק, לא ניתן לבחון את העדות הזו.

הקבוצה הבאה של העדויות באותו עמוד עוסקת במקרים שבהם הוצגו צמר גפן עטוף, סדינים וסמרטוטים מגולגלים או גופה של אדם מבוגר, בטענה שמדובר בגופת הילד.

1. עדות מאתר עמר"ם לגבי דויד בריאמיאן, העדות היא עדות שמיעה, מצד עדה שמתוכן עדותה עולה שכנראה טרם נולדה בעת שאירע האירוע. מאחר והעדויות עוסקות במקרה שלא הובא בפני אף אחת מועדות החקירה ללא מחקר ארכיוני מעמיק לא ניתן לבחון אותה.

2. עדותה של מזל טוב ברקו בנוגע לעוזיאל חורי, גם היא עדות שמיעה. לפי העדות, "לקחו איזה סדין גלגלו אותו ואמרו שזה בנו לא הראו גופה." לפי עדותה של מזל ברקו בפני ועדת החקירה הממלכתית, "הראו לו משהו עטוף, חבילה עטופה."⁴¹ בשונה מהעדויות באתר עמר"ם, לפיה בעבר ראו בבית לוינשטיין את התיק הרפואי המקורי שלו (בו "לא היה אפילו מסמך רפואי אחד המעיד על שם ההורים וסיבת הפטירה") ולאחר שבוע דאגו להעלים אותו, בעדות בפני ועדת החקירה אמרה שאמה ואחותה ראו את התיק ועליו שמו וציון שנפטר, אבל לא היו מוכנים לפתוח אותו בפניהם, ומעידה שתשובה שתיק כזה לא קיים היא קיבלה בשנת 1997, ולא שבוע לאחר שהמשפחה ראתה את התיק.⁴² ועדת שלגי חקרה את המקרה ואיתרה מכתב פניה מבית החולים בו אושפז לבית החולים בילינסון ובו תיאור נסיבות הפטירה ובקשה לביצוע ניתוח שלאחר המוות, דו"ח מפורט של ניתוח זה, רישיון קבורה של החברה-קדישא פתח תקווה, ופתק שבו מתחייב האב בפני החברא-קדישא לשאת בהוצאות הקבורה.⁴³ מכאן שאם הראו לאב גופה עטופה, סביר להניח שהדבר נעשה מאחר ובוצע בה ניתוח שלאחר המוות.

3. עדות מאתר עמר"ם לגבי תינוקת בשם רות כהן. לא מופיע שם העדה, ומדובר ככל הנראה בעדות שמיעה. המקרה שאירע בשנים 1959-1960, כלומר, הוא אינו מקושר לפרשה, שחקירתה התמקדה בשנים 1948-1954. הוא לא הובא בפני ועדות החקירה, ולכן לא ניתן לבחון את העדות. הטענה לפיה נציג בית החולים התלווה לאם אל בית העלמין על מנת לדאוג שלא יפתחו את החבילה ובה הגופה נשמעת על פניו לא סבירה.

4. עדותה של תיקי יצחק ששון לגבי אחיה יעקב יצחק, ולפיה בבית החולים הצביעו בפני אביה ואחותה על גופת אדם גדול בטענה שזו גופת הילד בן השנה וחודשיים. מדובר בעדות שמיעה של מי שטרם נולדה בעת שאירע המקרה. במכתב הפניה לועדת החקירה הממלכתית, כתבה האם: "ברצוני לציין שלא נתנו לנו לראות את הגופה."⁴⁴ בעדותה בפני ועדת החקירה אמרה האם:

"באנו למחרת, נראה אותו, אמרה לי – מת. איפה מת? אנחנו נקבור אותו. ניקח אותו אנחנו, לא נתנו. לא נתנו להיכנס. היו"ר: לא ראייתם אותו?

רחמה: לא."⁴⁵

⁴¹ ארכיון המדינה, [ISA-Courts-SupremeCourt-000e62f](#), עמ' 28.

⁴² שם, עמ' 29, 36.

⁴³ ארכיון המדינה, [ISA-Courts-SupremeCourt-000aj7h](#), עמ' 21-31.

⁴⁴ ארכיון המדינה, [ISA-Courts-SupremeCourt-000d2p1](#), עמ' 17.

⁴⁵ ארכיון המדינה, [ISA-Courts-SupremeCourt-000ec0i](#), עמ' 31-32.

3. החזרת תינוקות להוריהם לאחר הבשורה על פטירתם מעמ' 20 מופיעות שלוש עדויות העוסקות במקרים בהם לאחר קבלת הודעת פטירה, תגובה אלימה של קרובי התינוק, הביאה לכאורה להחזרתו בחיים של התינוק שנאמר להם שנפטר.

1. העדות הראשונה לקוחה מאתר עמר"ם ועוסקת במקרה של חיים סעיד. מדובר בעדות לפי האם, אלא שהיא לא הובאה באופן ישיר, אלא תועדה בידי כלתה. המקרה לא הובא בפני אף אחת מועדות החקירה, ולכן לא נבדק ואין יכולת לבדוק אותו.

2. המקרה השני הוא עדות מאתר עמר"ם לגבי פטירתה של הדסה סאלם והצלתו לכאורה של אחיה יצחק, תאומים שנולדו לחסן ויונה (חממה) סאלם. למרות שלפי הרישום באתר המקרה הובא בפני ועדת החקירה הממלכתית, לא הצלחתי לאתר אותו בין תיקי הועדה לפי הפרטים המופיעים באתר. לפי העדות, התאומים נולדו ב-11.12.1952 במושב עמקה, והועברו לבית החולים בעפולה. בארכיון המדינה אותרו תיקים רפואיים מבית החולים בעפולה של שני ילדים של חסן סלים ממושב עמקה. לפי המסמכים, מדובר בבן ובת שנולדו ב-13.12.1952, והובאו לבית החולים בגיל 4 ימים, ב-17.12.1952. הבת הוגדרה כפגה במצב קשה, צויין שנולדה במשקל 1.7 ק"ג, ונפטרה כעבור מספר שעות, בלילה של ה-18.12.1952. לפי הגיליון הרפואי של הבן, הוא טופל בבית החולים עד ה-20.3.1953. העובדה שהגיליון הרפואי שלו הושחר בתיק הארכיון מעידה על כך ששוחרר בחיים.⁴⁶ פרטים אלה בנוגע למשך האשפוז, ובעיקר העובדה שהילדה נפטרה כעבור יום מאשפוזו בעוד שלפי העדות באתר עמר"ם קרובי המשפחה בעפולה ביקרו את שני הילדים במשך כחודש ודיווחו למשפחה שהם בריאים ושניתן לקחת אותם מבית החולים, מטילים ספק בדיוק ואמינות פרטי העדות.

3. העדות השלישית היא מתוך תמצית עדותו של עזרא כרמי בפני ועדת החקירה, המובא מסיכום המקרה. לא ברור מדוע העדיפו כותבי הדו"ח לצטט תמצית העדות ולא ישירות מפרוטוקול העדות עצמו.⁴⁷ כך או כך, מדובר בעדות שמיעה של מי שהיה תינוק בן כשנה וחצי בזמן האירוע (שהתרחש במקום אחר). ועדת החקירה הממלכתית התייחסה למקרה בדו"ח שלה, וציינה כי מעבר לקושי לברר את האירוע, ייתכן שמקור הבשורה על הפטירה אכן היה בטעות כלשהי, שהתבררה לאחר בדיקה נוספת.⁴⁸

ועדת החקירה הממלכתית סקרה בדו"ח שלה שבעה מקרים שבהם הובאו בפניה טענות לפיהן הילד נמצא חי בעקבות דרישה אלימה מצד המשפחות להחזירו, בחלק מהמקרים לאחר מסירת הודעת פטירה. אחד משבעת המקרים הוא המקרה של עזרא כרמי. מבין השבעה, מצינת הועדה שרק בשניים מהם נאמר להורים שהילד "נפטר", ובשלישי, של כרמי, מדובר בטעות בדיווח על הפטירה. הוועדה מצינת כי אין אף לא מקרה אחד בו ישנה עדות ישירה של אדם של שנאמר לו שילדו נפטר והילד נמצא מאוחר יותר עקב התעקשות או הפעלת אלימות או של אדם שנכח באירוע כזה, וכל הטענות האלו נשמעו מכחישי שני. בהסבר מפורט ומנומק הגיעה הוועדה למסקנה שאין תשתית ראייתית לטענות אלה, ובשני המקרים שבהם נטען להודעה על פטירה, לא הובאה ראיה ישירה שזוהי אכן מה שנאמר להורים, ולא מדובר במקרה של אי-הבנה מצד המשפחות.⁴⁹ עם זאת מחברי הדו"ח כותבים "אנו רואים מקום להסתייג ממסקנותיה של הוועדה", ללא כל הסבר או הנמקה מה ממצאו במקרה האחד או השניים שהביאו בדו"ח ולא הוצגו בפני הועדה, שמביא אותם להסתייגות זו. בנוסף, יש מקום לציין שהחשיבות בהתייחסות למקרים אלה טמונה בהנחה שהודעת הפטירה שנמסרה לכאורה להורים נועדה להטעות אותם במזיד, כביכול במטרה לחפות על חטיפת הילד. אלא שאם מקרים אלה, ודומיהם שהוצגו בפני ועדת החקירה, מייצגים מקרים של סיכול נסיון חטיפה, הרי שיש מקום להניח שהם מצביעים על תופעה רחבה יותר בהיקפה של ניסיונות חטיפה שהצליחו. אלא שעד היום לא נמצא אף מקרה שבו אותם בחיים ילד "חטוף" שכזה שיש ראיה שנמסר להוריו שנפטר, ולא נמצאה אף הוכחה לחטיפה שכזו, ובטח ובטח שלא לחטיפה בהיקף נרחב. מכיוון שכך, סביר יותר לאמץ את מסקנות הועדה לפיהן ככל שמדובר על מקרים שבהם נמסר למשפחה שילדה נפטר, מדובר על מקרים של אי-הבנה בתקשורת בין המשפחה לצוות הרפואי, או בטעות תמימה שתוקנה לאחר בירור נוסף.

4. מעורבות אנשי צוות רפואי בסוגיית האימוץ

בנוגע לכל סוגיית האימוצים, יש לציין שחוקרי שלוש ועדות החקירה הראשונות (וב"מ, שלגי וועדת החקירה הממלכתית) סקרו את מכלול תיקי האימוץ מהשנים הרלוונטיות בחיפוש אחר מקרים שמתאימים לילדים שמשפחותיהם פנו בבקשה לאתרם. וב"ם איתרה שתי ילדות מאומצות: המקרה האחד הוא של רחל סעדי - ילדה שהאב הסכים למסירתה לאימוץ⁵⁰,

⁴⁶ ארכיון המדינה, [ISA-Courts-SupremeCourt-00019fk](#), עמ' 2-9. ארכיון המדינה, [ISA-Courts-SupremeCourt-000e9c1](#), עמ' 59.

⁴⁷ ארכיון המדינה, [ISA-Courts-SupremeCourt-000e990](#), החל מעמ' 25.

⁴⁸ דו"ח ועדת החקירה הממלכתית, עמ' 213.

⁴⁹ שם, עמ' 210-215.

⁵⁰ דברי עמרם בלום, היועץ המשפטי של משרד הסעד, בישיבת ועדת השירותים הציבוריים של הכנסת, 5.9.1966 – ארכיון המדינה, [ISA-knesset-knesset-0007ipt](#), עמ' 259; סיכום חקירת וב"ם במקרה – ארכיון המדינה, [ISA-IsraelPolice-InquiryCommissions-000r21v](#), עמ' 281; א.א. קונספירציות, "הילדים שאומרים עליהם שהם חטופים חלק א: מרים שוקר (ושאר הילדים שוב"מ גילתה)", 29.9.2018.

והמקרה השני הוא של מרים שוקר (שיפורט להלן). ועדת החקירה הממלכתית איתרה בודאות גבוהה מאוד מאומצת שלישית, כשגם במקרה זה, יש מקום לחשד שהוריה (שהיו גרושים וביחסים רעים ביניהם), או לכל הפחות אביה, הסכימו למסירתה לאימוץ.

העובדה שמקרים אלה של ילדות מאומצות אכן אותרו, תומכת בהנחה שסקירה זו של תיקי האימוץ היתה צפויה להביא לאיתור ילדים נוספים שמשפחותיהם פנו לוועדות בבקשה לאתר אותם, ומכאן שבמקרים האחרים הילדים המדוברים לא אומצו. עניין זה ראוי שישים בפרופורציה המתאימה את כל העיסוק בשאלת האימוץ בנוגע לפרשה.

א. תיווך ומסירת ילדים לאימוץ באופן פרטי.

בנוגע לכל הפרק הזה, רוב העיסוק בסוגיה זו מתייחס למקרי אימוץ שאין אינדיקציה לכך שהם קשורים לפרשה.

מעמ' 21 עוסק הדו"ח במעורבות אנשי צוות רפואי בסוגיית האימוץ. ההפניה הראשונית שם (הפניה 123) לתיק בארכיון המדינה היא בעייתית. הכותרת בהערת השוליים היא "בדיקת תיקי אימוץ על-ידי פרקליטות מחוז ירושלים עו"ד דרורה נחמני-רוט", אלא שתיק זה לא מופיע ישירות בארכיון המדינה, אלא הוא סרוק בתוך תיק אחר שכותרתו "ועדת כהן-קדמי בענין ילדי תימן - פרוטוקולים משיבות שהתקיימו בדלתיים סגורות, מחמת צנעת הפרט - עו"ד דרורה נחמני-רוט" (ISA-Courts-SupremeCourt-000bfbxb). נראה שגם במספרי העמודים בהערת השוליים יש בעיה בהתאמה למסמך בתיק, ולא תמיד ברור למה הם מתייחסים. כותבי הדו"ח מציינים שמדפי זכרון הדברים שאליהם הם מתייחסים, "עולה שבמקרים לא מעטים אימוץ ילדים נעשה באופן פרטי – אימוץ שלא נעשה באמצעות הרשויות הרשמיות. בפרט עולה מדפי הזיכרון וממקורות נוספים, שאנשי בריאות בתקופת הפרשה היו חלק מהגורמים אליהם ניתן לפנות לצורך תיווך ו/או מסירת ילד לאימוץ באופן פרטי".

דברים אלה לקוחים ומתייחסים לסעיפים מתוך סיכום המסמך שחיברה דרורה נחמני רוט, אך הכותבים מתעלמים מסעיף ב' באותו סיכום המסמך, שמופיע באותו העמוד, ולפיו:

"מהזכ"דים של ישיבות אלה עולה, כי בכל התקופה הארוכה של יותר מעשור – בין 1949 ל-1960 עולה לכאורה כי לא היתה תופעה של אימוץ ילדים מבין עולי תימן [ההדגשה במקור], לא ברמה העקרונית ואף לא במקרים ספציפיים שהובאו לדיון במהלך הישיבות בתוך תקופה זאת. ההנחה היא, שאם אכן היתה קיימת תופעה של אימוץ ילדים מבין ילדי תימן היה נושא זה מובא בדרך זאת או אחרת לאחת מהישיבות הרבות של פורום גורמי האימוץ – כפי שהובאו בפניו בעיות סבוכות רבות אחרות – מה שלא כן."⁵¹

נקודה זו חשיבותה רבה לכל פרק זה של הדו"ח – שעוסק במעורבותם של אנשי רפואה במקרי אימוץ, אלא שאינו מצביע על כל ראיה לכך שמקרי האימוץ המדוברים נוגעים לפרשת ה"היעלמות" שאליה אמור להתייחס הדו"ח.

כך למשל, בנוגע לאמירות המובאות מהישיבות שהתקיימו ב-26.06.50 וב-11.8.1954.

כותבי הדו"ח מצטטים מתוך מתב של היועץ המשפטי של משרד הסעד ליועץ המשפטי של משרד הבריאות משנת 1952, לפיו "אין זה המקרה הראשון בו מובא לתשומת ליבי טיפול בלתי מוסמך מטעם בתי-חולים צבוריים במסירת ילדים שגדלו בתוך כתליהם לבין כל מיני אנשים לשם אימוצם".

אלא שהם מתעלמים מהכתוב בהמשך הדברים, שבו הכותב מצהיר שמשרד הסעד והרשויות לא יהיו מוכנים להכשיר תהליך מסירה כזה בפני בית המשפט – כלומר, שמדובר על תהליכי מסירה לאימוץ שעוברים אישור בהליך משפטי – ושם את המקרים המדוברים בהקשרם:

"אינני רוצה להרחיב הדיבור על כך, כמה קל הוא הדבר לנצל אפשרות מסירת ילדים שנולדו מחוץ לנשואים לידי אנשים, המתדפקים על דלתות בתי-החולים האלה כנגד תמורה או אבק תמורה [ההדגשה במקור]."⁵²

כלומר – מהמשך המכתב עולה בבירור שהוא מתייחס למקרים של ילדים שנשארו בבתי החולים לאחר שנולדו מחוץ לנשואים, ולא בילדים הקשורים בפרשת ה"היעלמות" לכאורה של ילדי תימן ואחרים. גם המכתב המצוטט הבא, עוסק לפי תוכנו במסירת ילדים לאימוץ בתיווך רופאים, אלא שמדובר ב"מקרים שהרופא טיפל באם הטבעית של הילד ועי"כ נודע לו על רצונה להשתחרר מהילד והיו מקרים שנודע לו על תינוק מועמד לאימוץ לרגלי עבודתו במחלקת היולדות של בית החולים." – כלומר, גם במקרה זה, לא מדובר על מסירה לאימוץ של ילדים שנעלמו להוריהם.⁵³

גם במקורות המצוטטים הבאים, אין עדות לכך שהם מתייחסים לאימוץ ילדים הקשורים בפרשה.

בעמ' 23 מביאים כותבי הדו"ח מתוך כתבה ב"הארץ" את עדותה של עדינה (במקור מרים שוקר), ילדה שאומצה ומאוחר יותר התאחדה עם משפחתה הביולוגית. לפי עדותה, הוריה הלכו לרופא אחד ביפו, והוא סיפר להם על ילדה שנעזבה בבית חולים בראש העין, ותיווך בנוגע לאימוץ. מכיוון שגם זו עדות שמיעה, עדיף היה להסתמך ישירות על עדותה של

⁵¹ ארכיון המדינה, [ISA-Courts-SupremeCourt-000bfbxb](#), עמ' 25.

⁵² שם, עמ' 156, 166.

⁵³ שם, עמ' 157, 167 (בדו"ח נכתב בטעות 169).

האם בפני ועדת החקירה, שמזכירה בין היתר ליווי של עובדת סוציאלית וביקור במשרד הסעד בתל אביב כחלק מתהליך האימוץ.⁵⁴

מקרה זה אכן קשור בפרשה, ועניינו בילדה שנשארה עזובה בבית החולים בראש העין, והרשויות חיפשו ללא הצלחה אחרי הוריה (שנפרדו זה מזה באותם ימים) שלא הגיעו לבקרה במשך תקופה ארוכה, ולא הצליחו לאתר אותם מאחר והיא נרשמה בטעות בשם משפחתה של האם (שרעבי) במקום בשם המשפחה שוקר. לאחר שהניסיונות לאתר את הוריה (שכללו פרסום מודעות בעיתונות לא צלחו, הטיפול בה הועבר לרשויות הסעד, והיא אומצה בהליך מסודר.⁵⁵ העובדה שרופא מסויים הפנה את תשומת ליבם של זוג הורים שחיפשו ילד לנוכחותה של ילדה כזו בבית החולים בראש העין, ובכך אפשר להם להתחיל בתהליך אימוץ חוקי ומסודר, אינה מעידה על התנהלות שיש בה דופי.

בעמ' 23 מובאת גם עדותה של ציונה היימן, כחלק מהעיסוק במעורבות אנשי צוות רפואי בתיווך ומסירת ילדים לאימוץ באופן פרטי. אלא שמתוכן העדות המצוטטת, לא עולה מעורבות של אנשי צוות בתיווך או מסירתה לאימוץ באופן פרטי. מחקר בתיעוד הארכיוני חשף שהיימן נולדה בבית החולים בטבריה לאם שויתרה עליה, טופלה על ידי שירות הסעד, ושהתה בירושלים בבית התינוקות של ויצ"ו ולא בבית חולים, משם נמסרה לאימוץ בהליך מסודר שנוהל על ידי משרד הסעד, וכלל גם פרסום מודעות בעיתונות המזמינות את האם, שרשויות הסעד לא הצליחו לאתרה, להתנגד להליך האימוץ.⁵⁶

גם העובדה שמוזכרת בעמ' 24, לפיה רופא ממחלקת הילדים בבית החולים רמב"ם החזיק מוסד שבו שהו תינוקות, וביניהם תינוקות שיועדו לאימוץ, אינה מעידה דבר בעל ערך לגבי מעורבות רופאים בפרשת היעלמות הילדים, מה גם שלפי המובא בדו"ח, אותו מוסד מדובר פעל כפי הנראה בתיאום עם מערכת הסעד, וגורמי העזרה הסוציאלית שטיפלו באימוץ – כלומר היה חלק ממסלול פעולתה התקין של מערכת האימוצים הרשמית והמוכרת.

גם לגבי הציטוט הבא המופיע בעמ' 24, לפיו בבתי חולים שונים לא מראים לילודת את התינוק אם חושבים שעל האם לותר עליו, אין מידע שמייחס אותו למקרים הקשורים בפרשה.

ב. מעורבות אנשי צוות רפואי בתהליך העברת תינוקות למוסדות אימוץ ואומנה

בפרק זה נעשה טשטוש בהבחנה בנוגע למוסדות אומנה, שבהם שהו גם ילדים שאומצו בהמשך, וכותרת הפרק מגדירה מוסדות אלה כ"מוסדות אימוץ", למרות שברוב המקרים מדובר על מוסדות ויצ"ו שהיו פשוט מעונות לטיפול בילדים, בין אם מעונות יום או מעונות בהם שהו הילדים באופן רציף – אבל לא מוסדות אומנה, ובודאי שלא "מוסדות אימוץ".

כותרת הפרק, אם כך יוצרת מסגור מטעה ביותר.

חשוב לציין גם כי מוסדות אלה, שהופעלו לרוב על ידי ויצ"ו או ארגוני נשים אחרים, לא היו מוסדות רפואיים, והצוות שלהם לא היה צוות רפואי, פרט לבדיקת הילדים בידי רופא, שלרוב היה רופא קבוע, שהעסק בבית חולים סמוך והיה בקשר עם המוסד. מכיוון שכך, לא ברור מה מקומו של הפרק בדו"ח ומדוע נכלל בו.

⁵⁴ ארכיון המדינה, [ISA-Courts-SupremeCourt-000djiu](#), עמ' 20-24.

⁵⁵ לפרטים ומסמכים המתעדים את תהליך הטיפול במקרה, ראו: תכתובת של בית החולים הדסה ראש העין בחודש אוגוסט 1951 בנוגע לחיפושים אחרי הורי הילדה, ארכיון המדינה, [ISA-Courts-SupremeCourt-000lkgs](#), עמ' 72-73; דיווח היועץ המשפטי של משרד הסעד בפני ועדת השירותים הציבוריים של הכנסת על טיפול משרדו במקרה, ארכיון המדינה, [ISA-knesset-0007ipt](#), עמ' 258; מודעות שפורסמו בעיתונות כחלק מהניסיונות לאתר את הורי הילדה: [קול העם](#), 23.10.51, עמ' 3; הארץ, 30.6.53, עמ' 3; סיכום חקירת וב"מ במקרה – ארכיון המדינה, [ISA-IsraelPolice-InquiryCommissions-000r21v](#), עמ' 366-367; ארכיון המדינה, [ISA-IsraelPolice-InquiryCommissions-000r688](#), עמ' 52; ארכיון המדינה, [ISA-Courts-000r69g](#), עמ' 2; מילואים לדו"ח וב"מ, ארכיון המדינה, [ISA-Courts-SupremeCourt-000dk2j](#), עמ' 29; ארכיון המדינה, [ISA-health-health-000y2jp](#); א.א. קונספירציות, [הילדים שאומרים עליהם שהם חטופים חלק א: מרים שוקר \(ושאר הילדים שוב"מ גילתה\)](#), 29.9.2018.

⁵⁶ תיאור חקירת המקרה והאם המאמצת בדו"ח מס' 10 של חוקרי גוט – בן אשר' מתאריך 8.6.97, א"ה, [ISA-Courts-SupremeCourt-00091q7](#), עמ' 115-116, 146; סקירת תיק האימוץ בידי פרקליטת ועדת החקירה, א"ה, [ISA-Courts-SupremeCourt-000bfbx](#), עמ' 120-121; הגליון הרפואי של הילדה מבית התינוקות של ויצ"ו בירושלים, א"ה, [Courts-SupremeCourt-000doj5](#), עמ' 6-7; כרטיס היולדת של האם הביולוגית מבית החולים בטבריה ומכתב לשכת הסעד של טבריה למשרד הסעד מיום 7.12.50 אודות שתי ילדות שאמהותיהן ויתרו עליהן, א"ה, [ISA-Courts-SupremeCourt-000lcms](#), עמ' 24-25; עיקרי פרטי המקרה בפתק שנכתב ככל הנראה על ידי חוקרי וב"מ, א"ה, [ISA-MOIN-ShalgiYemeniteChildren-000jlbe](#), עמ' 13.

למרות היותור מצד האם, בטרם מתן צו האימוץ פורסמו מודעות בעיתונות הקוראות לה לקבל בחזרה את ילדה. דבר, 11.5.1953, עמ' 3. [http://tiny.cc/gb71tz](#); הצפה, 11.5.1953, עמ' 3. [http://tiny.cc/kb71tz](#); שערים, 11.5.1953, עמ' 4. [http://tiny.cc/yb71tz](#). הליך האימוץ הושלם בשנת 1955. ראו מודעה בעיתון הצפה, 15.2.1955, עמ' 3. [http://tiny.cc/s591tz](#).

כפי שמציינים כותבי הדו"ח בעמ' 24, ועדת החקירה הבהירה שהעברת תינוקות למוסד ויצ"ו בצפת נעשתה לצרכי הבראה והחזרתם למשפחות ולא לצרכי אימוץ, ושאינן תשתית ראייתית להעברה המונית של ילדים למוסדות כאלה, או שילדים שהועברו למוסדות כאלה הפכו למיועדים לאימוץ. מחברי הדו"ח נמנעו מלהזכיר את הכתוב בדו"ח ועדת החקירה בנוגע לנסיבות החזרתם של תינוקות שהחלימו בבתי העולים למשפחותיהם – לפיו הועדה לא הצליחה לאתר מאומצים שהועברו לאימוץ, מבתי חולים או מבתי התינוקות, על רקע אי ההצלחה להחזירם למשפחותיהם לאחר שהחלימו, והתרשמה שהעיסוק בנושא זה נשען על מגוון של עדויות "כאשר לא אחת, מקנות עדויות אלה לרשמים שנותרו בזיכרונם של העדים, משמעויות מאוחרות".⁵⁷ מרבית העדויות בנוגע למאמץ להחזיר ילדים שהבריאו מבתי החולים אל משפחותיהם במחנות, הגם שחלקן (וכנראה רובן) עוסקות בתקופה שבה מחנות העולים כבר נסגרו והמשפחות חיו במעברות (בהן היו צריכות להתנהל בצורה עצמאית יותר, למשל בהיעדר סיוע מאורגן לביקור ילדים שאושפזו בבתי חולים) – מחלישות את הטענות כאילו רופאים ניצלו מצבים שכאלה לטובת העברה לא אחראית של הילדים לאימוץ. כפי שמתואר בדו"ח בעמ' 26 – **במקרים בהם הניסיונות לאתר את ההורים ולהחזיר לידיהם את הילדים כשלו, הועבר הטיפול בעניין מהצוות הרפואי לידי העובדות הסוציאליות** – כלומר לידי מערכת הרווחה – ואנשי הצוות הרפואי לא היו מעורבים בשיקול הדעת שלהם בנוגע לעתידו של הילד ולשאלה אם יועבר לאימוץ. כך, למשל, עולה משלוש עדויות המובאות בעמ' 26, כאשר בשתיים מהן, של מלך וברכר, אמרו העדות שהן לא יודעות מה נעשה עם הילדים לאחר הוצאתם מבתי החולים על ידי העובדות הסוציאליות.

העדויות השלישית, של פרופ' ישראל היימן, לקוחה מאתר עמר"ם ולמעשה היא אינה עדות ישירה אלא מובאת מתוך צילום של תקציר חקירתו בידי חוקרי ועדת החקירה הממלכתית, הלקוח מתוך אחד מדו"חות צוות החוקרים שהפעילה הועדה. כותבי הדו"ח ערכו את נוסח העדות כך שיראה שהיא מובאת כציטוט ישיר, תוך השמטת הביטוי "לדבריו" שמופיע בתחילת המשפטים. לפי הציטוט שהביאו, המתייחס לילדים שהגיעו למחלקה ללא הורים, וללא רישום או סימן זיהוי: "[לדבריו] הילדים הוחזקו במחלקה כחודש, ואחר כך נמסרו למוסדות ויצ"ו בתיווך העובדות הסוציאליות".

כותבי הדו"ח בחרו להשמיט את המשפט הבא, הרלוונטי מאוד לשאלת מעורבותם של צוותים רפואיים בתהליכי האימוץ: "לא נעשה מעולם, לדבריו, אימוץ ישירות מתוך המחלקה." ובהמשך סיכום חקירתו, נכתב שלדבריו "ילדים שהבריאו נשלחו לויצ"ו ומשם "כנראה נמסרו לאימוץ" – **אלא שניסוח זה מעיד שמדובר בהשערה, ושהוא אינו יודע האם נמסרו לאימוץ או לא.**

עריכה סלקטיבית שכזו, שמטרתה חיזוק נראטיב החטיפה, אינה ראויה במסמך העוסק בסוגיה היסטורית.

העדויות הרביעית, לגבי העברת ילדים, היא עדותה של חוה פרלשטיין. עובדת סוציאלית (ולא אשת בריאות) שעבדה במחנה עין שמר, שהעידה על העברת ילדים מבית החולים רמב"ם לבית הבראה של ויצ"ו צפת, אלא שלפי עדותה היא לא זכרה מה קרה איתם הלאה. מכל הידוע לנו, הילדים שהועברו מבית החולים רמב"ם לבית הבראה (למעשה מעון) של ויצ"ו בצפת הועברו לשם לצורך הבראה.⁵⁸ לא ידוע על אף טענה להיעלמות ילד שהדבר האחרון הידוע עליו הוא שהוא שהה במעון המדובר, ולעומת זאת נמצא מכתב המתעד כיצד צוות המעון סירב לקלוט והחזיר בחזרה למחנה פרדסיה שני תינוקות שנשלחו אליו ללא פרטים מזהים מספיקים.⁵⁹ מכיוון שכך, לא ברור מדוע מצאו לנכון מחברי הדו"ח לשבץ כאן את העדות הזו, שאינה מעידה דבר וחצי דבר על אימוצים.

העדויות הבאה, שמובאת בעמ' 27, עוסקת במתנדבת (ככל הנראה) חברת ויצ"ו, שנטען שתיווכה בין רופא ומשפחה לשם קבלת ילד. המקור הוא מכתב, ומכיוון שהוא אינו מציין פרטים, לא ניתן לבחון את פרטי המקרה. כך או כך, לפי המובא במכתב האשה המדוברת תיווכה בין רופא לבין משפחה בעניין אימוץ, אך כלל לא מצויין שאותה מתנדבת בויצ"ו, שאינה אשת רפואה, פעלה במסגרת מעון לילדים או שהילד המדובר שהה במעון כזה כחלק מתהליך האימוץ. ניתן להניח שהרופא המדובר פעל מתוך היכרות עם המקרה בבית החולים, ומכאן שעדות דלת פרטים זו מקומה, אם בכלל, בפרק הקודם העוסק במעורבות אנשי רפואה בתיווך במקרי אימוץ, ולא בפרק זה העוסק בהעברת ילדים למוסדות אומנה. וגם במקרה זה – אין שום אינדיקציה שמדובר במקרה אימוץ של ילד הקשור בפרשה.

⁵⁷ דו"ח ועדת החקירה הממלכתית, עמ' 207-208. הדו"ח מציין שמספר ארכיונים של מעונות ילדים שיתכן שקלטו ילדים כאלה לא נמצאו, אך מקרים כאלה לא אותרו גם מקרב המאומצים שהועדה בחנה את עניינם, או מתוך העיון במכלול תיקי האימוץ מאותה התקופה, אותם סקרה הועדה – פרט למקרה של מרים שוקר שאותר על ידי וב"ם, שפרטיו כבר הוצגו לעיל.

⁵⁸ ראו למשל ארכיון המדינה, [ISA-Courts-SupremeCourt-0001cmt](#), עמ' 53, 74.

⁵⁹ שם, עמ' 48.

ג. חשד לאפשרות של קבלת תמורה כספית עבור תיווך האימוץ

כותבי הדו"ח מציינים בצדק שברוב המקרים המובאים ישנה חוסר בהירות לגבי מעורבות אנשי הבריאות ופרטי המקרים. יש מקום לציין גם שבאותן השנים, טרם חקיקת חוק האימוץ, לא היה איסור על אנשים פרטיים לתווך בתהליכי אימוץ, ואף לקבל על כך תמורה, וכמו כן לא היה איסור על תשלום מצד המאמצים להורים הביולוגיים שהחליטו למסור את תינוקם לאימוץ.

הכותבים מציינים שבמקורות עולה אפשרות של העברת ילדים לאימוץ לאחר תמורה של על-ידי אנשי בריאות, אלא שהם מסתמכים על הכתבה הידועה ב"העולם הזה" משנת 1967 (!) הטענות שהועלו בכתבה נחקרו על ידי וב"ם ועל ידי ועדת החקירה הממלכתית, והתגלו כשמועות לא מבוססות.⁶⁰

העדות הראשונה בנושא זה, בעמ' 27 מובאת מאתר עמר"ם וזו עדותו של שלמה סמרה, כפי שהיא מופיעה בסרט התיעודי "בדרך חד סטרית" של הבמאית ציפי טלמור (1996), בנוגע לכאורה לחשיפתו לתיעוד העברתו לכאורה של אחיו התינוק לאימוץ בקנדה בתמורה לכסף, שנעשתה לכאורה במעורבות רופא ועו"ד ששם מצויין בתיעוד. עדות זאת מעלה תמיהות רבות, במיוחד שכלל הידוע לנו, למרות המידע המפורט המופיע בה – לא בוצעה שום חקירה נוספת בעקבותיה.

בחינת מקורות נוספים לגבי המקרה ועדויות נוספות של סמרה עצמו, מעלות תמיהות נוספות בנוגע לאמינות הטענות שהועלו בעדויותיו השונות של סמרה. בהמשך עדותו בסרטה של טלמור הוא מספר שהצליח ליצור קשר עם המשפחה המאמצת, ואף פגש את ההורים המאמצים במלון בירושלים בשנת 1991.⁶¹ בעדות שמסר בשנת 2018 בפני ועדת הכנסת המיוחדת בראשות ח"כ דאז נורית קורן, שעסקה בפרשה, הוא העיד שאיתר את ההורים המאמצים כבר בשנת 1987, ושבשנת 1991 הם רואיינו וצולמו לסרטה של ציפי טלמור.⁶² אלא שאיוון כזה לא מופיע כלל בתמליל הסרט של טלמור, שלפי עדותה בפני ועדת החקירה נחשפה לפרשה רק בשנת 1994.⁶³ למרות שלכאורה כל פרטי האימוץ היו ידועים לסמרה כבר בשנת 1991, הוא לא הביא את המקרה בפני ועדת החקירה הממלכתית, שהחלה את פעולתה בשנת 1995. במכתב ששלח סמרה לדב לויטן בסוף שנת 1986 הוא מתאר ביקור בארכיון המדינה, שם נחשף לא לתיק אימוץ, אלא לתיק חקירת המשטרה של המקרה, ומתאר פרטים מתוך עדויות הנמצאות בתיק.⁶⁴ אלא שבדיקת העדויות עצמן מראה שהוא תיאר את פרטיהן באופן סלקטיבי ביותר, ולא נאמן לתוכנו. כך, למשל, הוא כלל ציטוט מתוך עדות אשה בשם נדרה שמחי שהייתה מאושפזת לצד אמו בבית החולים, ולאחר מכן כתב שלפי עדותה התינוק נולד "חי, יפה ובריא". אלא שבעדותה של שמחי שנמסרה בשנת 1967 לא מופיע תיאור שכזה, והיא העידה "את הרך הנולד אני ראיתי על המיטה מפרנס [...] האחות לקחה את הנולד לחדר אחר".⁶⁵

בעדותו של סמרה בוועדת הכנסת הוא סיפר שהילד נולד בריא, והאם הניקה אותו במשך שלושה ימים, לאחר מכן הוא נלקח לבית הילדים, וכאשר האם השתחררה לאחר כשבוע שבועיים, היא ניסתה לבקר אותו שם אלא שנבלמה על ידי השומר, עד שלאחר כשלושה שבועות הוא אמר לה "הילד שלך כבר בחוץ לארץ". אלא שמעדות ההורים שנמסרו בשנת 1967 עולה שלגבי שהאם ילדה את הילד בחודש השישי להריון, כאשר היא מאושפזת בבית חולים במצב רפואי לא טוב. הילד נלקח מיד לאחר הלידה מבלי שהאם ראתה אותו, והאם נותרה מאושפזת בבית החולים במשך כארבעה חודשים נוספים. בעדויות ההורים לא מוזכרת הנקת הילד, לא ניסיונות לבקר אותו בבית החולים, ובוודאי לא הודעה מהשומר לפיה הילד כבר נמצא בחו"ל.

בנוסף, העיד סמרה בוועדת הכנסת על פטירת אח נוסף, כבן שנה וחצי, שהתרחשה כשנה מוקדם יותר. לדבריו, כשאביו דרש לראות את גופתו, הראו לו גופה של ילד בן שבע שמונה.⁶⁶

בנוגע לפטירת האח הנוסף, האב ציין בעדותו בפני וב"ם שהילד נפטר בנוכחות הוריו, לא הזכיר הצגת גופה של ילד בגיל שאינו מתאים, וההורים פנו לוב"ם בנוגע למקרה של הילד הצעיר בלבד, ולא העלו טענות לגבי הילד המבוגר יותר.⁶⁷

⁶⁰ ראו התייחסות ועדת החקירה הממלכתית לנושא בדו"ח שלה, עמ' 142-143, 175, 227-229; תיק חקירה של וב"ם בנושא בארכיון המדינה, [ISA-IsraelPolice-InquiryCommissions-000r6es](#); סיכום העניין אצל א.א. קונספירציות, [מכירת ילדים תימנים לארצות הברית בעבור 5000 דולרים](#), 8.7.18, המציג מסמכי ארכיון מתוך חקירת וב"ם.

⁶¹ ארכיון המדינה, [ISA-Courts-SupremeCourt-0001911](#), עמ' 34-35.

⁶² פרוטוקול מס' 51 של הוועדה, משיבתה ביום 18.7.2018, עמ' 8-9.

⁶³ התמליל נמצא בארכיון המדינה, [ISA-Courts-SupremeCourt-0001911](#), עמ' 3-37; עדות טלמור בפני הוועדה, ארכיון המדינה, [ISA-Courts-SupremeCourt-000dp3i](#), עמודים 24-25.

⁶⁴ ארכיון המדינה, [ISA-Courts-SupremeCourt-000c6mu](#), עמ' 21.

⁶⁵ ארכיון המדינה, [ISA-IsraelPolice-InquiryCommissions-000r1w1](#), עמ' 6.

⁶⁶ פרוטוקול מס' 51 של הוועדה, משיבתה ביום 18.7.2018, עמ' 7-8.

⁶⁷ ארכיון המדינה, [ISA-IsraelPolice-InquiryCommissions-000r1w1](#), עמ' 2, 4.

טענות לגביו לא הוזכרו על ידי סמרה גם בסרטה של טלמור.⁶⁸ תיעוד רפואי מפורט בן הזמן של הטיפול באם תומך בעדויות ההורים המוקדמות.⁶⁹

הסתירות המהותיות המתגלות בין פרטי עדויותיו של סמרה לבין עדויות ההורים והתיעוד בן הזמן מחייבות להטיל ספק באמינות עדותו, בודאי בנוגע לתיאור תרחיש כה חריג ומעלה תמיהות כמו זה המובא בדו"ח.

העדות השניה באותו עמוד היא עדות שמיעה מצד לאה הראל, ביתם של משיח ויהודית חרנדיש, הלקוחה מאתר עמר"ם. עדות זו לא הובאה בפני אף אחד מהועדות, ומטבע הדברים לא ניתן לבדוק את אמינותה. העדה עצמה לא זוכרת איזה סכום כספי הציעה לכאורה האחות בבית החולים בתמורה לילדה. בעדות מוזכרת פטירתו של הילד יהודה חרנדיש, אבל בהיעדר זיהוי בית החולים שבו נפטר, גם עניין זה אינו ניתן לבדיקה אל מול התיעוד (במידה ותיעוד מבית החולים המדובר זמין).

העדות הבאה היא משפט המובא לכאורה מתוך עדותה של מדלן אליהו באתר עמר"ם, אודות אישה שבתשובה לשאלה מתי ילדה את בנה, השיבה "אה, זה סיפור. לא ילדתי אותו, קניתי אותו." לפי הדף באתר, הטקסט לא הובא על ידי אליהו, אלא שוכתב על ידי מעיין נהרי מעמותת עמר"ם, מתוך העדות המצולמת בוידאו. המקרה המתואר שלה, לפיה תינוק שלה נלקח והיא היתה עדה ישירה לחטיפת תינוק, שהוא לכאורה חמור ביותר - לא הובא בפני אף אחת מועדות החקירה, ולא נחקר. לפי עדותה, גם לאחר שנלקח לה ילד בלידה בבית החולים מאיר, חזרה ללדת שם גם את כל ילדיה הבאים. המשפט המובא בדו"ח הוא משפט שלפי העדות בוידאו לקוח מסיפור שסיפרו לה אנשים שאת זהותם היא לא מציינת - כלומר, עוד עדות שמיעה, שמקורה לא ברור. ויותר חשוב - לפי דבריה האירוע קרה לפני 15 שנים, והילד המדובר היה בצבא או אחרי צבא - כלומר מדובר לכאורה על מקרה מלפני כ-30 שנה, עשרות שנים לאחר הפרשה שבה עוסק הדו"ח! ושוב יש מקום להזכיר שבשנים שבהן אירעה הפרשה, תשלום עבור אימוץ לא היה מנוגד לחוק, ולא העיד על אימוץ בהליך לא חוקי.

בנוגע לשלושת המקורות הבאים בעמ' 28, הלקוחים מתוך מכתבים ממשרד סעד למשרד הבריאות ומפרוטוקול ישיבת פקידים הסעד לענייני אימוץ, אין אינדיקציה שהן עוסקות בילדים הקשורים בפרשה, ובשלושתם לא מדובר על ידיעה מפורשת על העברת ילדים לאימוץ בתמורה כספית אלא על "אפשרות", "יסוד להנחה" ו"אין הוכחות מספיקות [...] אם כי קיימים חששות."

גם הציטוט הבא, מאותה הישיבה, מזכיר "חשש" - אבל לא ידיעה - לפיו בתי חולים רשמו את הילוד על שם האישה המאמצת.

בכל המקרים, לא ברור האם התמורה המדוברת ניתנה בכלל לאנשי רפואה שתיווכו לכאורה בתהליך האימוץ, או לאם שמסרה את הילד לאימוץ.

המקור האחרון בעמ' 28 מובא מתוך כתבה של רות בונדי ב"דבר" משנת 1955, המזכירה "מקרים בודדים בלבד של מכירת ילד תמורת כסף". גם כאן - אין אינדיקציה שהמקרים המדוברים קשורים בפרשה, ובהחלט קיימת האפשרות שהתמורה הכספית ניתנה להורים או לאם שמסרו את הילד מרצונם. ככל שמדובר במקרים בודדים - הרי שהדבר מעיד שתהליך כזה לא יכול להיות הפתרון לשאלת גורלם של הילדים הרבים שנטען שנעלמו במסגרת הפרשה.

בעמ' 29 מובא קטע מתוך עדותה של אריאלה רייטר מאתר עמר"ם, לפיה אחת מהחברות של הוריה סיפרה לה שבעלה עזר להוריה המאמצים לקנות אותה עבור כסף והרבה, אף שהיא עצמה לא ידעה להגיד מה היה הסכום ולמי הוא שולם. אלא שאריאלה רייטר היא מאומצת שפרטי אימוצה ידועים. היא נולדה (כפגה) לנערה לא נשואה ואב לא ידוע, ואמה ויתרה עליה בחתימה על כתב ויתור נוטריוני. היא אומצה בהליך חוקי בהסכמת רכזת האגף לטיפול בנוער וביילד במחלקה לעבודה סוציאלית בעיריית ירושלים, שמונתה על ידי המשפט להיות האפוטרופוס שלה לצורך הליך האימוץ, ולאחר שמדענות בעיתונות הזמינו כל מי שיש לו התנגדות להביא אותה בפני בית המשפט לפני שיושלם תהליך האימוץ.⁷⁰ מכיוון שכך, מקרה זה בודאות אינו קשור לפרשת "היעלמות הילדים", ואין שום אינדיקציה שהאדם שקיבל לכאורה את הכסף תמורת האימוץ היה איש רפואה. בנוסף, כפי שכבר צויין, גם אם שילמו ההורים סכום כסף לאם הביולוגית או למתווך כחלק מתהליך האימוץ, הרי שבאותן השנים הדבר היה חוקי.

⁶⁸ ארכיון המדינה, [ISA-Courts-SupremeCourt-0001911](#), עמ' 34-35.

⁶⁹ שם, עמ' 33-40.

⁷⁰ עיקרי הפרטים מופיעים בצו האימוץ, שצילמו מופיע בעמוד העדות באתר עמר"ם; תיק חקירת המקרה בידי ועדת החקירה הממלכתית בארכיון המדינה (כולל גם את התיק של הילדה ממעון ויצ"ו בירושלים), [ISA-Courts-SupremeCourt-000cqpy](#), עמ' 63-83; מודעות על האימוץ: [הצפה](#), 3.6.51, עמ' 3; [הצפה](#), 4.6.51, עמ' 3. ריכוז מידע על המקרה ב**פוסט של Nona Dulberg בפייסבוק**, 25.2.2018.

ה"עדות" האחרונה בפרק זה לקוחה מסיכום חקירתו של משה אדלשטיין, שמקורה בדו"ח ביניים של חוקרי ועדת החקירה הממלכתית.⁷¹ עדות זו, כפי הכתוב בה, עוסקת בד"ר שטרק, שטיפל במסירת ילדים לאימוץ ושיכן אותם במעון ויצ"ו המדובר עד להשלמת התהליך - בעיקר בשנות המנדט. לפי פרטים המופיעים בחקירה ולא צוינו על ידי כותבי הדו"ח, אדלשטיין הפסיק את שיתוף הפעולה של מעון ויצ"ו בירושלים עם כניסתו לתפקיד המנהל האדמיניסטרטיבי, באפריל 1949 (כלומר, עוד לפני מבצע העליה הגדול מתימן).

כמו כן, לא מציינים כותבי הדו"ח כי בסיכום דו"ח החוקרים שבו נכללה חקירתו של אדלשטיין, הם ציינו לגבי כי "אין מידע ספציפי הקושר פעילות זו להעלמת ילדים מקרב ילדי תימן".⁷²

בהפניה לעדותו של אדלשטיין מוסיפים כותבי הדו"ח כי "נראה שלא נערכה חקירה במשטרה". אלא שהמקרים בהם טיפל ד"ר שטרק נחקרו על ידי חוקרי ועדת החקירה הממלכתית, על פי הרישומים של מעון ויצ"ו בירושלים שאותם איתרו. בדו"ח מס' 26 מסכמים החוקרים את החקירה בתיקי הילדים וביומן בית התינוקות, ומציינים חמישה מקרים שבהם הילדים הופנו אל המוסד ונלקחו ממנו ע"י ד"ר שטרק (חלקם מאמצע שנות החמישים, מה שמצביע על כך שטענתו של אדלשטיין בנוגע להפסקת שיתוף הפעולה עם שטרק כנראה אינה אמינה), מתוכם הספיקו לבחון ארבעה מקרים: שלושה מהם מקרים מאמצע שנות החמישים, מתוכם לגבי שניים ידוע שמדובר בילדים שנולדו מחוץ לנישואים (אחד נולד לבת למשפחה חרדית, והשני לאשה נשואה מגבר שאינו בעלה), ושני מקרים שבהם בוצע אימוץ שנרשם באופן חוקי ומסודר, ומקרה שלישי שבו לא נמצא תיעוד לאימוץ מסודר ונסיבותיו לא הובררו עד תומן. המקרה הרביעי, משנת 1948, הוא מקרה מוכר שבו ילד שנולד מחוץ לנישואים נמסר לאימוץ אצל משפחה שהתגוררה בארה"ב.⁷³ בכל המקרים האלה, אין מדובר בילדים הקשורים לפרשת "היעלמות" הילדים, ונראה שד"ר שטרק, עסק בתיווך במקרי אימוץ של ילדים לא רצויים שנולדו לאמהות בהן טיפל כגניקולוג – עניין שלא היה מנוגד לחוק באותם הימים.

לסיכום – כמעט כל העדויות בפרק זה עוסקות במקרים שאין סיבה לחשוב שקשורים לפרשת "היעלמות" הילדים (או באנשי רפואה, בהיבט של קבלת תמורה כספית), וככל שהם עוסקים במעורבות של רופאים בתהליכי אימוץ, מדובר בפעולה שהיתה מותרת וחוקית באותם ימים, ומכאן שלא ברור מה מקומו של הפרק בדו"ח שעוסק בפרשה.

5. נתיחות לאחר המוות וביצוע מחקרים רפואיים

א. מבוא

הפרק פותח בכך שועדת החקירה הממלכתית וועדת הכנסת (ועדת קורן) התייחסו לטענות בדבר ניתוחים לאחר המוות. ההפניה לוועדת קורן מתייחסת לפתיחת דיון שהוקדש לנושא בוועדת קורן, 14.6.17. בדף הפרוטוקול שאליה מפנים כותבי הדו"ח הזכירה נורית קורן ארבע דוגמאות:

א. המחקר לגבי דם חרמשי (אנמיה חרמשית) – שכל עניינו היתה בדיקה על דגימת דם רגילה שנלקחה מילדים (שבכל מקרה נלקח מהם דם לבדיקות אחרות).

ב. המקרה של כתון מרדכי – תוכן הסיפור לא קשור למחקר רפואי, אלא לילדה שלכאורה נפטרה בתוך כמה דקות מהבאתה לטיפול רפואי בבית חולים בחדרה. בתוכן הסיפור אין שום דבר שקשור למחקר רפואי, אלא שלא ניתנה לו הגופה, כי נאמר לו שצריך לנתח את הילדה, ושהם יטפלו בקבורה – ולפי קורן מאז המשפחה לא יודעת מה עלה בגורלה והיכן היא קבורה. קורן אומרת ששמענו אותו "בשבוע שעבר", אלא שהוא מופיע בדיון מה-9.5.17 (שם הוא מופיע כ"חתון מרדכי", וגם שם מי שמספרת אותו היא קורן, באמירה שהמשפחה לא רצתה להיחשף. המקרה הוא של חטום (חתון) בת נורי וסולטנה מרדכי. לפי עדות האב בפני ועדת החקירה, בבית החולים לא הסכימו לתת לו את הגופה בטענה שצריך לנתח אותה, אבל אמרו לו שאם הוא רוצה להיות נוכח בקבורה, שיגיע לחיפה בעוד שלושה ימים.⁷⁴ ועדת החקירה איתרה רישומים בפנקס הפטירות של משרד הבריאות בחדרה וביומן הפטירות של בית החולים רמב"ם על כך שהילדה הועברה לאחר מותה לבית החולים בחיפה, ורישום ביומן הקבורה של החברה קדישא הספרדית בחיפה לפיו התינוקת נקברה בחלקת התינוקות בבית העלמין מחנה דוד, ביום שלאחר פטירתה.⁷⁵

ג. המקרה של האחיות חנה ומזל חדד, שעליו יורחב בהמשך.

⁷¹ ארכיון המדינה, [ISA-Courts-SupremeCourt-00091q7](#), עמ' 184-186.

⁷² שם, עמ' 188.

⁷³ ארכיון המדינה, [ISA-Courts-SupremeCourt-00091pm](#), עמ' 48-50; המקרה הרביעי נחקר על ידי וב"ם, מאחר שהיה

אחד המקרים המרכזיים שהוזכרו בכתבה הידועה שהתפרסה ב"העולם הזה" שהוזכרה לעיל. תיק החקירה בארכיון המדינה, [ISA-IsraelPolice-InquiryCommissions-000r6et](#). פרטים רבים נוספים על המקרה נמצאים אצל א.א. קונספירציות, מכירת ילדים תימנים לארצות הברית בעבור 5000 דולרים, 8.7.2018; מודעה על הליך אימוצו פורסמה בעיתון רשמי מס' 32

של מדינת ישראל, 12.11.1948, עמ' 78 (עמ' 18 במסמך בקישור)

⁷⁴ ארכיון המדינה, [ISA-Courts-SupremeCourt-000e3j0](#), עמ' 7.

⁷⁵ ארכיון המדינה, [ISA-Courts-SupremeCourt-0009kfq](#), עמ' 8-10.

ד. דברים שאמר ד"ר מנדל בעדותו בפני ועדת החקירה הממלכתית, לגבי נתיחת גופות וביצוע מחקר בנושא אנמיה חרמשית (אותו עניין שהוזכר בדוגמה הראשונה) – שקורן העירה לגביהם הערות שמעידות בעיקר על אי ההבנה שלה. בהמשך אותו הדיון אמר מאיר ברודר, מהלשכה המשפטית של משרד הבריאות, ש: החוק שמסדיר ניתוחי גופות בישראל נחקק לראשונה בשנת 1953 (כלומר, אחרי שיא הפרשה) והיה "מתירני ביותר" (עמ' 6-7); לפי דו"ח מבקר המדינה מאותם ימים (לשנת 1968, אבל מתייחס גם לעבר), בארבעה בתי חולים שנבדקו, כ-50% ממקרי הפטירה בוצע ניתוח שלאחר המוות על מנת לקבוע את סיבת הפטירה – עילת ניתוח שבאותם ימים לא דרשה כלל את הסכמת המשפחה (עמ' 7); "קוד נירנברג" בנוגע לאתיקה של עריכת ניסויים רפואיים התגבש בתהליך ארוך מ-1947 עד 1964, כשפורסמה "הצהרת הלסינקי" – שגם היא לא הוסדרה חוקית בישראל עד 1980. (עמ' 16).

המקור הבא הוא ציטוט מדו"ח ועדת החקירה הממלכתית, לפיו מקור הטענות הוא בכך שההורים זיהו שגופות ילדים עברו נתיחה שלאחר המוות, והבהרה שבאותם הימים לא היה הסדר חוקי בנוגע להחלטה לבצע ניתוח שכזה, שהייתה נתונה לשיקול דעת הרופאים – ושלפי יומני המכונים הפתולוגיים, ניתוחים כאלה לא התמקדו באופן חריג בעולי תימן.

בעמ' 30 מובאת עדות מאתר עמר"ם שמתייחסת לעדותם המצולמת של האחות מזל ורדה וחנה חדד בנוגע לניסויים רפואיים שלכאורה בוצעו בהן והביאו לאובדן ראייתן בעין אחת. עדות זו היא מהעדויות החריגות ביותר והקיצוניות ביותר שהושמעו במסגרת הפרשה בנוגע לפעולתם של אנשי רפואה. כותבי הדו"ח מזכירים גם את הפרשנות הזו שניתנה לעדות על ידי אנשי עמר"ם. למרות האפשרות – שעולה למעשה גם מדבריה של האחות חנה חדד (שהייתה בוגרת יותר בזמן האירוע) המובאים בדו"ח – שלא היה מדובר כלל בניסוי אלא בטיפול רפואי בדלקות עיניים חריפות, בחרו כותבי הדו"ח לכלול בו את הטענה הזו. לפי הדוח "פרט לעדותן אין מידע נוסף היכול לשפוך אור על מקרה זה ולהבהיר האם מדובר בניסוי או בטיפול רפואי". אלא שככל שהדבר אפשרי, המקרה נבחן והוצג על ידי כותב הבלוג "א.א. קונספירציות", ובחינתו מעלה ספקות בנוגע לאמינות הטענות בנוגע לניסויים רפואיים המופיעות בעדות. מסקנותיו הן ש

"כבר ממבט ראשון על הסיפורים שלהן אפשר לראות שהן סותרות אחת השנייה בכמה נקודות. הסתירה המהותית ביותר נעוצה בנסיבות הגעתן לבית החולים. מזל טוענת שהן נלקחו ישירות משדה התעופה בריאות לחלוטין בעוד שחנה טוענת שהן נלקחו מהמחנה עם דלקות חזקות בעיניים. זאת נקודה מאוד מהותית לגבי הטענה שהן עברו ניסויים בלתי הכרחיים מבחינה רפואית. הדבר הזה מעלה מיידית את השאלה מי מהן צודקת?"

למעשה עיקר הטענות לגבי הניסויים שבוצעו בהן בבית החולים מגיעות ממזל ולא מחנה. סיפורה של מזל לא רק שנסתר על ידי חנה, אלא שאף לוקה בהגיונו הפנימי. למשל מזל טוענת שהיא זוכרת את המילים שהאחיות דברו באנגלית בעוד שהיא הייתה ילדה קטנה שרק ידעה תימנית. העולים מתימן הגיעו לשדה התעופה בלוד שהיה שדה תעופה מוכשר עם מסלולים סלולים ולא מעפר. התיאור שלה של הירידה מהמטוס לא תואם תיאורים של אחרים באותה תקופה, (למשל: עלית תימנים מעדן 4.10.49). תיאורה סותר תיאורים של אחרים מאותה תקופה על קליטת העולים. גם הסיפור על הערבי שאיכשהו פגש יהודי תימני אקראי שאותו לא ראה מעולם, אבל ידע בדיוק איפה בנותיו ואף אחר כך הצליח להבריח אותן במשאיות מחוץ לבית החולים ישר ליישוב בגליל המערבי לאחר שהסתתרו פרק זמן לא ברור באותו תא שירותים הוא לא בדיוק הגיוני בכל רכיבו.⁷⁶

בנוסף, הצליח כותב הבלוג לאתר מסמך המתעד את כניסת המשפחה למחנה העולים בראש העין, גילה שאין תיעוד לאשפוזן של ילדות אלה בבית החולים דג'אני, והוכיח שתמונה של שתי ילדות שהאחיות העידו שמתעדת אותן בזמן הטיפול הרפואי היא תמונה שבה מצולמות שתי ילדות אחרות, שצולמה בבית החולים רמב"ם ולא בבית החולים דג'אני.⁷⁷

הכותבים מסתמכים על שורת מקורות אלה כסיבה מדוע מצאו לנכון להרחיב בנושא.

⁷⁶ א.א. קונספירציות, הניסויים בילדי תימן – הילדות שבתמונה, 13.5.2018.

⁷⁷ סדרת התמונות שממנה לקוחה תמונת האחיות תיעדה זוג אחיות ששמן חנה ומלכה, שראייתן הוחזרה להן באמצעות ניתוח בבית החולים רמב"ם. סדרת התמונות באוסף התצלומים הלאומי; לכתבות בעיתונות שבהן פורסם המקרה; דבר, 8.11.1949, עמ' 4; מעריב, 7.11.1949, עמ' 4; גרזולם פוסט, 7.11.1949, בארכיון המדינה, ISA-health-health-000yk7h, עמ' 15.

ב. המצב החוקי הנוגע לנתיחת גופות וביצוע מחקר רפואי בשנים הרלוונטיות לפרשה.

הכותבים פורשים את התמונה לפיה החלטה על ביצוע נתיחה שלאחר המוות הוסדרה בחוק רק בשנת 1953, וגם אז אפשרה לבצע נתיחה שלאחר המוות לשם קביעת סיבת המוות על בסיס חתימה של שלושה רופאים וללא צורך בהסכמת המשפחה, וחוזרים על אותם דברים שאמר ברודר בנוגע להסדרה של ביצוע ניסויים רפואיים, ומסכמם שקוד נירנברג וקודים דומים אחרים אופיינו בניסוחים הצהרתיים, תמציתיים וכלליים, שלא הועילו בהנחיית חוקרים בפעולתם המעשית.

למרות זאת, הם מסכמים שגם בהיעדר חקיקה או קוד אתי, עולות שאלות אתיות וחברתיות בנושא התנהלות צוותי הרפואה בהתייחס לאופן ביצוע הנתיחות לאחר המוות והמחקרים הרפואיים. נראה שקביעה זו נועדה "לסלול את הדרך" עבור הצגת הטענות והעדויות בהמשך הפרק.

ג. ביצוע מחקרים רפואיים וניתוחים לאחר המוות על תינוקות שנפטרו.

הכותבים מביאים בעמ' 32 את עדותו של אלי ליפשייטין ממכון לרפואה משפטית, שהסביר בוועדת הכנסת בראשות קורן בכנסת כי הוא ערך במהלך השנים מחקר לא רשמי בנושא תולדות התפתחות מדע הפתולוגיה במדינת ישראל, באמצעות ראיונות עם פתולוגים שעבדו בשנות ה-50 והלאה. בקטע שמואב מעדותו הוא מציין שכמעט כל התינוקות עברו נתיחות (מה שנשמע סביר, בהתחשב בצורך לאבחן את סיבת הפטירה), וש"הנתיחות בוצעו בתנאים מחפירים, מעל כיור, ליד שירותים, אפילו לא על שולחן מסודר". ליפשייטין לא מציין היכן בוצעו נתיחות כאלה, או מה היו התנאים בהם פעלו בתי החולים באותה התקופה. כך למשל, בראיון משנת 1993 תיאר פרופ' מנדל, שניהל את בית החולים לילדים שהקימה "הדסה" במחנה ראש העין, את התנאים בהם פעל בית החולים:

"מה שמצאתי היה צריף עם חלונות בלי שמשות, בלי מים זורמים, ושם היו ארבע עשרה מיטות עם תינוקות במצב איום ונורא. [...] התנאים היו קשים, לא היה שום חומר סטרילי. הסידור של החדרים לא היה תקין. היה מטבח חלב בצד אחד, באמצע הכניסה חדר של הביסה המלוכלכת ובצד השלישי הילדים. לא היו שם מים זורמים והשירותים היו בחוץ.⁷⁸ [...] ובעדותו בפני ועדת החקירה תיאר גם:

"דרורה: עכשיו, איפה נעשו בעצם בבית החולים הקטן הזה, נתיחות פתולוגיות:
מר מנדל: היה בתוך הקבוצה של הצריפים שם, היה צריף אחד שאני חושב מטעם הצבא הבריטי היה צריף לרחיצה, לעשות מקלחות. היו עם מים. [...] במקום זה היינו מחזיקים את מקרי המוות בין כה וכה. [...]
כ.ה. מימון: והיה שם קירור?
מר מנדל: לא. [...]"⁷⁹

במסמך המתאר את מבני בית החולים לילדים בראש העין בעקבות ביקור שנערך ב-9.2.1951 מופיע:
"חדר מתים

(מקודם מקלחת צבאית) כל הסדורים הקודמים נשארו במקום. אין סדר מיוחד לאוטופסיה [אוטופסיה – נתיחה שלאחר המוות]."⁸⁰

כפי שמציינים כותבי הדו"ח, ליפשייטין עצמו אמר שעדותו מתבססת על התרשמותו מהמקורות והיא אינה מחייבת. דבריו של עמי חובב, שליווה את חקירת וב"ם מטעם המשפחות ושימש כחוקר מטעם ועדת שלגי, מאשרים את התמונה שבוצעו נתיחות רבות לקביעת סיבת המוות, אומרים שהדבר היה לגיטימי ונחוץ, ומציעים הסבר לפיו ביצוע נתיחות כאלה עמד ברקע חוסר הרצון להראות את הגופות שנותחו למשפחות. ראוי לציין שעמי חובב התבסס בדבריו על רשמיו מתוך חומרי החקירה שאליהם נחשף, ולא על ידע ישיר.

גם עדויותיהם של פרופ' גלי וקלמן מן בפני ועדת החקירה שמובאות בדו"ח (עמ' 33) מאשרות את הצורך הרפואי בביצוע נתיחות שלאחר המוות בגופות הילדים על מנת לאבחן את סיבת הפטירה, דבר שיאפשר זיהוי מחלות ואת שיפור הטיפול באחרים.

הדברים המובאים מפרוטוקול חקירתו של פרופסור גלי הם, כפי שכתוב בהם, דבריו של חוקר הועדה יוסיפוב, אודות מידע "בלתי בדוק" לחלוטין לפיו קרן של המכון הלאומי לבריאות בארה"ב נתנה סכום עתק לבית חולים ישראלי למימון מחקר על תפקוד לבבות של תימנים, שלצורכו נאספו ונותחו לאחר המוות 60 לבבות.

⁷⁸ ארכיון המדינה, [ISA-Courts-SupremeCourt-000lkgs](#), עמ' 111.

⁷⁹ ארכיון המדינה, [ISA-Courts-SupremeCourt-000dz33](#), עמ' 131-132.

⁸⁰ ארכיון המדינה, [ISA-NetiveiIsrael-NetiveiIsrael-000mp37](#), עמ' 86.

הקטע הבא לקוח מעדותו של פרופ' גלי בפני ועדת החקירה, ושם הוא הוא אמר שלצורך המחקר נבדקו גם לבבות של ילדים אשכנזים, ושהלבבות נלקחו כמובן לאחר המוות. גלי לא זכר בבירור באיזה בית חולים בוצע המחקר, ולא הזכיר שהוא נעשה בתמורה לכסף.

יש מקום להזכיר שאם המחקר בוצע בשנת 1955 – הרי שהוא מאוחר לתקופת הפרשה, ובכל מקרה הוא כלל מחקר של לבבות מגילאים של עובר ועד גיל 42 – כלומר לא עסק בילדים – ומכאן שלא ברור מדוע קישרו אותו כותבי הדו"ח לפרשה.

ניסיון לאתר תיעוד בנוגע למועד ביצוע הניסוי לא הצליח להגיע לתוצאה ודאית:

בעיתון "הרפואה", כרך מ"ה, ינואר 1955 פורסם מאמר המציג מחקר בנוגע לטרשת כל הדם ובעיקר מחלות לב תורשתיות באנשים בריאים מעדות שונות בישראל – אלא שהוא מתבסס על בדיקות דם של גברים מבוגרים בריאים (תימנים עולים חדשים, תימנים ותיקים, אשכנזים וערבים).⁸¹ מחקר שהתבסס על ניתוחים שלאחר המוות במבוגרים מעדות שונות בישראל הוצג בכנס החברה הבינלאומית לפתולוגיה גיאוגרפית בשנת 1960. בקיץ 1966 התקבל לפרסום ב-Journal of Atherosclerosis Research מאמר של קבוצת חוקרים ישראלים מבתי החולים תל-השומר, קפלן ואוניברסיטת תל אביב, המציג מחקר שהתבסס על ניתוח שלאחר המוות בחמישים לבבות של עוברים ותינוקות עד גיל שנה, ממוצא תימני. מחקר זה בוצע בשנת 1965, במימון מענק מחקר שהתקבל מהמכון הלאומי לבריאות בארה"ב. עד כה לא הצלחנו לאתר בספרות המקצועית או בעיתונות מחקר מוקדם יותר שמתבסס על ניתוח לבבות, כך שיתכן שהן המידע שהגיע לידי יוסיפוב והן ד"ר גלי טעו בזמנים ובפרטים, ובלבלו בין המחקר המוקדם – שנעשה באמצעות בדיקת דם שנלקחה מאנשים חיים – לבין המחקר המאוחר שהתבסס על ניתוח לבבות, אבל בוצע באמצע שנות ה-60.

המקור הבא, מכתב של פרופ' אדלר, מעיד על השאיפה של הרופאים לבצע מחקרים שונים בקרב העולים מתימן מכיוון שזיהו שם הזדמנות וצורך מיוחד, בכלל ש"אין טיפול משביע רצון בשביל החולים היות והתהליכים המיוחדים של המחלה הם בלתי ידועים" – כלומר, הרצון לבצע מחקר נבע מהצורך לשפר את הטיפול הרפואי המוכר.

ד. עדויות ומכתבים המעלים חשד לביצוע מחקרים רפואיים בתינוקות חיים

מהמכתבים של קלמן מן ומהקטע מעדותו המובאים בעמ' 35-36, עולה שגם כאן, מדובר ברצון לבצע מחקר על התופעות המדוברות מכיוון שהחולים לא מגיבים באופן הצפוי לטיפול שהיה מקובל במצב תת-החזונה שממנו סבלו – ולכן היה צורך במחקר על מנת לשפר את הטיפול.

הקטע מעדותו של קלמן מן שעוסק במחקר על האנמיה החרמשית – מחקר שנועד לבחון השערה לגבי תפוצתה של מחלת דם מסויימת בקרב התימנים, ושהשלתו המעשית היתה לקיחה חד פעמית של טיפת דם נוספת עבור בדיקת דם לאיתור המחלה, במקביל ללקיחת דם לבדיקת מלריה, שנעשתה בכל מקרה. ביצועו של המחקר דווה בזמן אמת בעיתונות, ומהדיווח עולה שבמקרים שבהם החוקרים חשבו שאיתרו את הממצא שחיפשו, נלקחה בדיקה גם מהורי הילדים.⁸²

ה. סיכום

הכותבים מסכמים שנתיהות לאחר המוות רבות בוצעו על מת לברר את סיבת המוות, ומוסיפים ש"אך לעיתים נעשה שימוש בנתיהות אלה למחקר רפואי הנועד למניעת הישנות של סיבות המוות וקידום מדע הרפואה" – השימוש במילה "אך" כאן אינו ברור ומיותר. עצם הצורך בבירור סיבת המוות עניינו לא סתם בבחינת יכולת האבחנה של הרופאים בטרם המוות, אלא בצורך לאסוף מידע רפואי על מנת למנוע הישנות של מחלות.

הם מוסיפים שעדויות בודדות מצביעות על ביצוע מחקרים רפואיים בתינוקות חיים ללא הסכמת ההורים, אלא שמחקרים אלה כללו צעדים שהיו למעשה זניחים או חלק מהטיפול הרפואי שניתן לילדים בכל מקרה – ובתקופה שבה לא היה מקובל לבקש את הסכמת ההורים לביצוע מחקרים כאלה, ובתנאים שבהם במקרים רבים ההורים לא היו בקשר רציף עם הילדים המאושפזים ולא היו זמינים לבקשת אישור שכזה.

הכותבים מציינים שהעדויות של האחיות לגבי הזרקות לעיניים לא כוללות מספיק מידע בנוגע למקרה והאם היה חלק ממחקר רפואי – אלא שבדיקת העדויות מעלה שככל הנראה מדובר בטיפול רפואי שגרתי במחלה שבה חלו, ולא במחקר. אחרי שהכותבים מסכמים שכל התהליכים האלה התבצעו בהתאם למצב החוקי והנורמטיבי שהסדיר (ובעיקר לא הסדיר) את הדרישות לביצועם, ומתוך הבנה שמדובר בפעולה הכרחית לצורך הצלת חיים – הם מסכמים בכך שבמבט רטרוספקטיבי ניתן לטעון לכשלים אתיים הראויים לתשומת לב, מבלי לפרט ולנמק לאילו כשלים ניתן לטעון, ומה אמור להפוך את הטענות האלה, שיהיו בהכרח אנכרוניסטיות, לבעלות ערך.

⁸¹ מחקרים דומים נמשכו לאורך השנים הבאות, והוזכרו בעיתונות. ראו [חרות, 5.10.1960](#), עמ' 7; מעריב, [5.9.1962](#), עמ' 14.

⁸² [הארץ, 8.7.1951](#).

פטרנליזם וגזענות כחלק מהגורמים לפרשה

מבוא

המבוא נפתח בעדותו של יהושע (שוקי) סיידוף מאתר עמר"ם, לפיה אחרי מסירת הבשורה על מות אחיו רפאל סיידוף: "אחת האחיות אמרה לסבתא שלי: תדעי לך שאני לא יודעת אם הוא מת אבל אם הוא חי תדעי לך שהוא יהיה בחיים טובים ויהיה לו הכל. אצלכם אני לא יודעת אם הוא היה שורד."⁸³ עדותו של סיידוף היא עדות שמיעה של מי שלא נולד בעת שאירע המקרה, והוא למד עליו רק בשנות ה-90 של המאה הקודמת.⁸³

סבתו של סיידוף (אמו נפטרה חמש שנים לאחר המקרה), העידה (בנוכחותו) בפני ועדת החקירה הממלכתית ב-1995. לפי עדותה, אחרי קבלת הודעת הפטירה:

"הלכנו לרופא שלנו אברהם [בחלק קודם הזכירה אותו כחובש שהיה במושב נס-הרים, בו גרו, ולא זכרה את שם משפחתו] אמרתי אברהם מת איפה הוא קבור [...] אמר אל תדאגי יש לי בית לבן חדר לבן מקום יפה אל תדאגי לו. אז איפה הוא, איזה בית? איזה קבר? איפה קברו אותו?"

[...] אמר מת, אמר אל תדברו יש לו חדר יפה לבן אל תדאגי, אבל איפה חדר שלו? באדמה, על האדמה? איפה חדר שלו תראה לנו שאנחנו רוצים לראות.

[...] אמרתי לו מה זה חדר לבן איזה חדר לבן יש [...] חדר לבן אמר אל תדברו הוא מת.⁸⁴

כלומר, מעדות הסבתא, עולה שלא מדובר באחות אלא בחובש שהיה במושב שבו גרו, ושלא נכח בבית החולים במהלך הטיפול בילד. מדבריה אפשר להבין שאותו אברהם ניסה כנראה להרגיע את החשש שלהם בנוגע לקבורת הילד באמירה שהוא קבור באופן מכובד. בעדותה אין שום אזכור לדברים דומים למה שהעיד סיידוף שהיא שמעה מצד האחיות. לפי עדות הסבתא היא ובתה לא ידעו אז עברית, ומכאן שגם לא ברור באיזו שפה דיבר איתה החובש ומה הבינה מדבריו.⁸⁵

ועדת החקירה הממלכתית איתרה את התייעוד בנוגע לטיפול הרפואי בילד, פטירתו וקבורתו.⁸⁶

לפי הכותבים, "עדות זו מחזקת טענות שעלו בעבר בספרות המחקרית ובמקורות נוספים, לפיהן תפישות גזעניות, לצד התנאים במחנות, במעברות וביישובי העולים הביאו לכך שהורותם של העולים נתפסה כלקויה, ושטובת הילדים, ואף הצלתם, טמונה בהרחקתם ממשפחותיהם."

את אמירה זו מבססים כותבי הדו"ח על שני מקורות:

1. על המאמר "אימהות מזניחות" של דפנה הירש וסמדר שרון, שפורסם בספר "הילדים של הלב" שערכו טובה גמליאל ונתן שיפריס. חשוב להביא ציטוט מאותו העמוד שאליו מפנים כותבי הדו"ח: "[...] הדרך שבה הוצגו אימהות מזרחיות כאימהות לקויות מטבען, ובפרט בהקשר של התנאים הקשים במחנות, במעברות וביישובי העולים, תרמה לכך שהרחקת הילדים ממשפחותיהם נתפסה כהצלתם. תפיסות כאלה לא בהכרח מובילות לחטיפת ילדים; בעינינו, למרות הקשר המובהק בין הדברים, הקו שעובר בין תפיסתן של אימהות כמזניחות ואפילו בין הוצאה זמנית של ילד מחסות הוריו לחטיפה והעלמה של ילדים אינו דק, ואף אסור שיהיה כזה."

2. ציטוט מתוך דף "שאלות ותשובות נפוצות באתר עמר"ם (!), שנכתב על ידי אנשי עמר"ם – שהם בשום פנים ואופן לא מקור אובייקטיבי או בר סמכא לתיאור היחס כלפי העולים או עמדות הציבור כלפיהם.

לפי הכותבים, תפקיד הפרק הוא לבחון ולהרחיב את הטענות האלה.

אלא שהכותבים לא בוחנים את הטענות, אלא מביאים אוסף של אמירות של אנשי רפואה בנוגע למצב ההיגייני והרגלי הבריאות וההורות של העולים – מבלי לבדוק האם אמירות אלה מקורן בדעות קדומות, או בתיאור המציאות הממשית שראו אותם אנשים במפגשם עם העולים.

לעומת זאת, כדאי לעיין במאמרו של יחיאל בר-אילן, לפיו מדיניות של מדיקליזציה של הטיפול בילדים הופנתה גם כלפי אשכנזים וגם כלפי מזרחים, ולפיו, בשונה ממערכת הסעד "משרד הבריאות והצוותים הרפואיים לא התייחסו כלל ל"רמת ההתפתחות" של האישה התימנית או של עולות אחרות. האגף לרפואה סוציאלית מבליט יותר מדי את "פרימיטיביות הילדים מארצות המזרח וכו', בו בזמן שבעיות הטיפול המוסדי הן מסוג אחר דווקא. הרופאים ראו בתנאים ולא בתרבות את גורם התמותה העיקרי."⁸⁷

⁸³ מכתב הפניה של יהושע סיידוף לוועדת החקירה הממלכתית, ארכיון המדינה, [ISA-Courts-SupremeCourt-0009dpf](#), עמ' 13.

⁸⁴ ארכיון המדינה, [ISA-Courts-SupremeCourt-000e8ia](#), עמ' 8, 10-11.

⁸⁵ שם, עמ' 10.

⁸⁶ ארכיון המדינה, [ISA-Courts-SupremeCourt-0009dpf](#), עמ' 21-26.

⁸⁷ יחיאל מ' בר אילן, "ילדי תימן הנעדרים: מדיקליזציה של הגירה ודה-מדיקליזציה של ההיסטוריה, משפטר רפואי וביו-אתיקה, כרך 8, תש"פ, עמ' 139; ממולץ לעיין בכל הפרק שכותרתו "האסכולה הרפואית בארץ ישראל לקראת קליטת העלייה ההמונית מכל הגליות", בעמ' 136-142.

2. היגינה ותפיסת אנשי בריאות את הורותם של ההורים כלקויה
א. היגינה ותפיסת הורותם של העולים כלקויה עקב "הרגלים נחשלים ובורות"
בעמ' 39 מגדירים כותבי הדו"ח "גזענות" כפעולה שמבטאת "יחס שחצני", מתנשא, יהיר ואף מניפולטיבי כלפי האחר בגלל גזע.

הגדרה זו היא הגדרה בעייתית, שמטשטשת את מושג הגזענות. ביסוד, מושג הגזענות לא מתייחס ליחס מפלה או ל"דעות קדומות" קדומות כלפי קבוצת אוכלוסיה מסויימת המזוהה על בסיס גזע, אלא קודם כל לתפישה שמקור התכונות השונות של אוכלוסיה מסויימת הוא בשייכותם הביולוגית לגזע מסויים – ולא בתרבותם או בתנאי חייהם – ומכיוון שכך **תכונות אלה אינן ניתנות לשינוי** ומצדיקות יחס מפלה. הגדרה ברוח כזו כן מופיעה בהערת השוליים מס' 216 באותו עמוד, הנסמכת על הגדרת הגזענות בדו"ח ההמלצות של הוועדה המתכללת בנושא גזענות, אפליה והדרה במערכת הבריאות.

כותבי הדו"ח כותבים בעמ' 40 ש"בתקופת היישוב ובתקופת קודם המדינה עולים מארצות המזרח ומארצות מזרח אירופה נתפסו בכלל ועל-ידי אנשי בריאות בפרט כ"אנטיזזה של האדם ההיגיני, לא רק מבחינת תנאי החיים ההיגיניים והסניטריים (רחצה, תזונה), אלא גם מבחינת התכונות שעמדו בבסיס התפישה העצמית האירופית וסימנו את ההבדל בין "בני תרבות" ל"פרימיטיבים".
כלומר – ה"גזענות" או "הדעות המוקדמות" הופנו לא כלפי "מזרחים", אלא כלפי כל מי שנתפש כלא שייך לתרבות המערבית המודרנית.

העדויות הבאות בדו"ח (עמ' 40-41) לקוחות ברובן מעבודת הד"ר של שחלב סטולר ליס.
מעיון בעבודה ניתן לראות כי לפי סטולר-ליס
"המראוינים מתייחסים לעלייה הגדולה, הן בזמנה והן בדיעבד, כתקופה זמנית שבה עמדו העולים ערב שינוי מהותי, ולמרות כל הקשיים צלחו אותו בהצלחה. [...] לפיכך המאפיינים, גם השליליים ביותר שיוזכרו [ו] לעיל במהלך הפרק, השתנו ונעלמו מן העין".⁸⁸
כלומר – לפי סטולר ליס המראוינים לא פעלו מתוך תפישה גזענית, שהרי ציפוי לשינוי של התנהגות העולים, שהיו מסוגלים לתפישתם לאמץ את הרגלי הבריאות והטיפול בילדים המודרניים, וראו בשינוי שעברו העולים הצלחה.

הכותבים מציגים תיאורים מתוך הראיונות שקיימה סטולר-ליס עם אנשי רפואה, לפיהם רוב ההרגלים הנחשלים שתוארו על-ידם נגעו לטיפול בתינוקות. העדות השניה (עמ' 40-41), בנוגע לגירוש שדים ושימוש בקמעות, לקוחים מראיון עם אחות. הם בחרו שלא להביא קטע מעדות אחרת של אחות שעוסקת בנושא דומה ומובאת באותו עמוד, לפיה:
"הם האמינו באמונות טפלות בקמעות, צרבו באש, [ב]ברזל מלובן. [ש: צרבו את מי?]. את התינוקות, את החולים. היו עושים... בשביל שיבריא".⁸⁹

כותבי הדו"ח מזכירים שאחד המאפיינים הבולטים שייחסו אנשי הבריאות לעולים שהגיעו מאזורים כפריים ולא עירוניים היה בורות ובערות – ושמאפיין זה יוחס לרוב, כלומר – לא רק, לעולים ממוצא לא אירופי.

ב. היגינה ותפיסת הורותם של העולים כמזניחים

גם כאן, כותבי הפרק מתחילים באזכור שהצגת העולים כהורים המזניחים את הטיפול בילדיהם כללה גם את ההורים ממוצא אירופי. כותבי הדו"ח מזכירים שההזנחה מצד אימהות מזרחיות נתפשה באופן שונה (כהזנחה) מאשר ההזנחה מצד אמהות ממוצא אירופי (הזנחה בדמות טיפול יתר). הם לא מציינים שבאותם המקורות ממש אליהם הם מפנים, מצויין ש"מבחינת הצוות הרפואי, טיפול היתר היה גרוע לא פחות מההזנחה, וסכנותיו לבריאות הילד, כמו העומס שהטיל על הצוותים הרפואיים היו דומים".⁹⁰

ואכן, העדות הבאה בדו"ח (עמ' 42) עוסקת באמהות ממוצא אירופי, ולא ברור למה היא רלוונטית לדו"ח – מלבד משמעותה שהביקורת כלפי העולים לא הופנתה דווקא לעולים ממוצא "מזרחי". העדות מובאת מתוך עמ' 147 [בעמוד הפנימי] בעבודת הדוקטורט של שחלב סטולר ליס, ולקוחה ממאמר של ד"ר נסאו:

"האמהות מממוצא אירופי, קודם כול ממוצא אירופה המזרחית, אינן אומרות די בכול הטיפול הניתן לילדיהן. הילדים ניוונים במידה בלתי רצויה, עזרת הרופא בקופת חולים אינה מספיקה לאם; בכול מקרה של מה בכך, או במקרה של מחלה ממושכת, נוהגים לדרוש ברופאים פרטיים ובפרופסורים. דאגת האימהות לילדיהן אינה יודעת גבול, ומביאה לידי הערכה מסולפת של מצב בריאותם."

⁸⁸ שחלב סטולר-ליס, הדרכה וקידום בריאות בחברות רב תרבותיות: המקרה של העלייה הגדולה לישראל 1949-1956, עמ' 136 (העמודים לפי המספור במסמך ולא ב-pdf).

⁸⁹ שם, עמ' 145.

⁹⁰ שם, עמ' 147. וראו בניסוח דומה מאוד אצל שפרה שורץ ושחלב סטולר ליס, גוף אל גוף: אחיות ומהגרות בירת הסדרת הלידות, בתוך: סוציולוגיה ישראלית, כרך י"א, 2009, עמ' 99.

אלא שבועמ' 151 בדוקטורט מובאת העדות בגרסה ארוכה יותר, ושם ניתן לראות כי המשך הדברים מציג את היחס כלפי העולים באור אחר לגמרי מאשר המתואר בטיטת הדו"ח: "[...] האם התימנייה היא החומר האידיאלי לחינוך וללימוד. אמהות אלו ממהרות להסתגל לדרישות הטיפול וההזנה התכליתיים. הן מוכנות תמיד ככול לב להקשיב להוראות ולקיימן. [...] המשפחות שבאו מערי עיראק, פרס וכו' חיו כנראה גם שם בתנאים טובים יותר, והן גם בקיאות יותר בהלכות ההיגיינה, וכיום הסתגלו לתנאי הארץ. קשות יותר להדרכה הן האימהות יוצאות האזורים הכפריים של עיראק קורדיסטן ופרס." כלומר, העדות המדוברת מציגה יחס **חיובי** כלפי ההורות של האמהות התימניות, וניכר שההבחנה שנעשית בה לגבי ההורות של העולים לא נעשית על פי הרקע העדתי שלהם, אלא על פי מידת היכרותם המוקדמת עם אופן הטיפול המודרני ונכונותן לאמץ אותו.

העדות הבאה באותו עמוד מספרת שחלק מבעיית התת-תזונה נבעה מכך שבתקופת הצנע הגברים המירו את תלושי קיצוב המזון על מנת לקנות ערק. בהקשר לעדות זו אפשר להזכיר שכתבה בעיתון "הבוקר" משנת 1950 סיקרה קטטה שפרצה במחנה העולים ראש העין, כאשר ניסו להפריד את חלוקת המזון של הילדים מהמבוגרים, לאחר שהתברר שהורים רבים לוקחים לעצמם את המזון שיועד לילדיהם.⁹¹

העדות הבאה (עמ' 42-43) היא הרלוונטית ביותר לנושא הדו"ח, מאחר והיא עדות של אחות העוסקת בילדים שלכאורה נמסרו מבתי החולים לאחר שההורים לא הגיעו לקחת אותם. לפי אותה אחות, היו מי שלקחו ילדים, אבל לא היה מדובר בחטיפה, מאחר וההורים לא באו לקחת את הילדים שהחלימו מבית החולים. האחות מזכירה ש"דיברו" על מישהי שלקחה – כלומר מתייחסת לשמועה.

חשוב לציין שלמרות עדותה המאוחרת הזו של האחות, ועדויות נוספות שהוצגו בדו"ח והעסיקו מאוד את ועדת החקירה בנוגע לנסיגות החיפוש אחר הורים שילדיהם החלימו בבתי החולים והוריהם לא הגיעו לאסוף אותם - לאורך כל שנות העיסוק בפרשה אחר רק מקרה אחד שבו ילדה שנשארה בבית החולים לאחר שהחלימה הועברה לבסוף לאימוץ מכיוון שהוריה לא אותרו – המקרה של מרים שוקר שהוזכר לעיל.

מעניין גם לשים לב שכתובי הדו"ח, על סמך דבריה של סטולר ליס, ראו לנכון לציין שנושא ההזנחה עלה בראיונות שקיימה ליס לרוב לא ביוזמת המרואיינים כביטוי לדעתם על העולים, אלא כתגובה לשאלות בנוגע לפרשת "היעלמות" הילדים. כלומר, נושא זה עלה כתשובה אפולוגטית לטענות שילדים נחטפו מהמקומות שבהם פעלו המרואיינים (ובמשתמע, ביוזמת או בשיתוף פעולה של אנשי הצוותים הרפואיים).⁹² תשובות אלה, מן הסתם, הושפעו כבר ממה ששמעו המרואיינים בכלי התקשורת לאורך השנים בהן עלו טענות החטיפה, וההשערה שלהם לגבי גורל הילדים הושפעה מטענות אלה, גם במקרים בהם לא היה בידיהם ידיעה בנוגע לגורלם של אותם ילדים.

ג. תפיסת הורותם של ההורים כלקויה עקב ריבוי ילודה.

העדות הראשונה בחלק זה של הדו"ח (עמ' 43) היא עדות של רופא, אלא שלא ברור ממנה שהביקורת שהיא מפנה כלפי משפחות מרובות ילדים מכוונת דווקא כלפי עולים, ועניינה של הביקורת הוא לא ב"הורות לקויה", אלא בחוסר היכולת של משפחה מרובת ילדים אלא ביכולתה להתקיים כ"יחידה כלכלית חינוכית עצמאית".

העדות השנייה, מפי אחות, גם היא אינה מכוונת דווקא כלפי עולים (לפחות מתוכן העדות המצוטט). בשני המקרים מובאת עמדה לפיה במשפחות מרובות ילדים או כאלה שבהן הילד "לא תופש את המקום הראוי בחיי המשפחה" (בעיני האחות שהעידה) נוצרת בעיה חינוכית, כלכלית או בריאותית. כתובי הדו"ח מצביעים על עמדה זו כעל עמדה שמשקפת יחס בעייתי מצד צוותי הרפואה כלפי העולים, אך לא נדרשים לשאלה האם עמדה זו היא מבוססת ככל שמדובר במצב בפועל – בו פגשו אנשי הרפואה כמי שטיפלו בילדים.

מעמ' 43 מביאים כתובי הדו"ח עדויות של משפחות הילדים שמציגות ביטויים של יחס שלילי כלפי ריבוי הילודה, או שהניחו שההורים מוכנים לוותר על ילדים.

1. "תגידו תודה שהבן חי, יש לכם מספיק ילדים בבית" – עדות של מלי שמחי מאתר עמר"ם. שמחי מזכירה ש"אימי העידה בוועדת שלגי. שאלו אותה שאלות בהתנשאות רבה ובזלזול, לאחר שזכרה פרטים רבים מאוד, המשיך לתחקר אותה התובע ושאל אותה בלגלוג מה היה מזג האוויר באותו היום. עד היום אני זוכרת את הכעס שהרגשתי".

⁹¹ [הבקר, 19.5.1950](#), עמ' 1

⁹² שחלב סטולר-ליס, [הדרכה ומידום בריאות בחברות רב תרבותיות: המקרה של העלייה הגדולה לישראל 1949-1956](#), עמ' 148.

אלא שהאם לא העידה בועדת שלגי (שלא גבתה עדויות מהמשפחות) אלא בועדת החקירה הממלכתית⁹³, ותיאורה של שמחי (שנכחה במתן העדות) מעיד על הקושי שבהסתמכות על זכרון מאוחר. בפרוטוקול העדות אין זכר לשאלות בהתנשאות או בזלזול, ולא לשאלה בלגלוג אודות מזג האוויר. גם פרטים אחרים בעדותה של שמחי באתר עמר"ם לא תואמים את העדות בפני ועדת החקירה. למשל, שמחי העידה בעמר"ם ש

"הרופא והאחות הודיעו לאימי שהמנה מספיקה רק לתינוק אחד ועליה לבחור למי לתת את הדם. דודתי הבטיחה שתבוא למחרת ותיתרום עוד מנת דם אמרו לה בסדר. לאחר ששאלו כמה ילדים יש בבית ומאיזה מין אמרו לאימי: אנחנו ניתן לכן את המנה שיש ומחר ניתן לבת. למחרת דודתי הגיעה מראש העין לתרום מנה נוספת ואז אמרו "לא צריך הילדה התאומה מתה"⁹⁴

אלא שבעדות בפני ועדת החקירה האם לא הזכירה דבר כזה, והאח שלום דהרי (התאום של הילדה שנפטרה) אמר: "לא בגלל שלא היה מספיק דם. לא היתה שום בעיה. לא הכחישו לא הודיעו שיש בעיה. כי כשאחותו של אבא באה היא תרמה דם היא תרמה דם לשנינו."⁹⁴

ביחס לאמירה שהובאה בדו"ח הרי שלפי האם,

"הביאו לי את הילד והילדה לא. התחלתי לבכות מה את בוכה יש לך ילדים בבית מי יטפל בילדים שלך בבית"⁹⁵ – כלומר, הציטוט שהובא על ידי הבת לא תואם את העדות של האם, ותוכן הדברים שנאמרו לאם, לפי עדותה, לא מתאים למה שהובא בדו"ח, ולא מבטא יחס שלילי לריבוי הילודה.

העדות הבאה היא אזכור חוזר של המקרה של משפחת חרנדיש שכבר הופיע בדו"ח - עדות שמיעה מצד לאה הראל, ביתם של משיח ויהודית חרנדיש, הלקוחה מאתר עמר"ם. עדות זו לא הובאה בפני אף אחד מהועדות, ומטבע הדברים לא ניתן לבדוק את אמינותה. העדה עצמה לא זוכרת איזה סכום כספי הוציעה לכאורה האחות בבית החולים בתמורה לילדה. העדות השלישית היא עדותה של צביה דורי לגבי אחיה (שלא קיבל שם), בנם של שמחה וממו חדד. גם כאן מדובר בעדות שמיעה בנוגע למקרה שלא הובא בפני ועדות החקירה, ולכן לא ניתן לבדוק אותו. לפי הדף, מדובר על מקרה משנת 1958 – מחוץ לטווח השנים שבו עסקה הפרשה.

רצף העדויות הבא עוסק במקרים שבהם אנשי בריאות רבים ניחמו את ההורים לאחר מסירת הבשורה על מות הילד לפיה יש או יהיו להם עוד ילדים. כותבי הדו"ח בוחרים לשים את המילה "ניחמו" במרכאות כפולות – ובכך קובעים, מבלי כל נימוק, שאמירות אלה לא ביטאו נסיון כן לנחם הורים בעקבות בשורה קשה, אלא ביטוי למשהו אחר מבלי לציין מהו (זלזול בהורים, או אולי נסיון להרגיע אותם שנדרש במטרה שלא יבקשו לפקפק בהודעת הפטירה?). לא ברור על מה מתבססים כותבים הדו"ח בקביעה זו, ומדוע הם הרשו לעצמם לכלול אותה בדו"ח. אין סיבה להניח שאמירות מסוג זה לא היו פשוט נסיון כן של אנשי הרפואה לנחם את ההורים בעקבות הפטירה.

הפניית השוליים הראשונה בעניין זה מפנה לסדרה של עדויות באתר עמר"ם, וגם אלה לא חפות מבעיות, המקשות לראות בהן מקור מבוסס (למשל, מתוך תשע העדויות, שבע או שמונה הן עדויות שמיעה, ואף אחד מהמקרים לא נבדק על ידי ועדות החקירה). בהקשר של הפרק שבו מובאות העדויות, העוסק בתפישת הורותם של העולים כלקויה עקב ריבוי ילודה, מעניין לראות שרבות מעדויות אלה לא מתייחסות למשפחות מרובות ילדים, אלא דווקא להורים צעירים שהילד שנפטר הוא ילדם הראשון או השני:

1. שרה מזרחי - עדות שמיעה מצד אחות הילדה, שלא מזוהה בשמה. לפי העדות, בשורת הפטירה נמסרה להורים "בגסות" על ידי אחות, אבל את המשפט "את צעירה ותביאי עוד הרבה ילדים!" "אמרו לה", כלומר לא ברור אפילו מי לכאורה אמר אותו. המקרה לא הובא בפני ועדות החקירה, ואין עדות ישירה מפי ההורים. לפי העדות האם היתה "צעירה ותמימה", ומדובר כנראה בבתה הבכורה. בסופו של דבר נולדו במשפחה עוד 8 ילדים אחרים.
2. מאיר בוסקילה - לא מצויין מי האח או האחות שהביאו את העדות לאתר עמר"ם, ומאופה לקוח הציטוט מדברי האם (ובין היתר, האם הוא ציטוט ישיר מדבריה או הבאת הדברים בשמה). לפי העדות, הרופא בבית החולים אמר להורים "אתם זוג צעיר יהיו לכם עוד הרבה ילדים. גם מקרה זה לא הובא בפני ועדות החקירה. האם היתה בת 17, והמקרה עוסק בפטירה של שני תאומים, שהיו כנראה בכוריה.
3. חביבה ואהרון עוזרי - עדות זו כבר הוזכרה במקום קודם בדו"ח. גם כאן מדובר בעדות שמיעה מפי אח או אחות ששמם לא צויין, בנוגע למקרה שלא הובא בפני ועדות החקירה. מהעדות לא לגמרי ברור האם את המשפט "את עוד צעירה תביאי עוד ילדים" אמרה האחות בבית החולים או גורם אחר.
4. חיים סעיד - מקרה זה הובא כבר בפרק העוסק בהחזרה לכאורה של ילדים בחיים לאחר שלהוריהם נמסרה בשורת הפטירה. מדובר בעדות האם כפי שתועדה (לא ברור מתי ובאיזה אמצעי) על ידי כלתה, ונמסרה על ידי נכדתה של הכלה.

⁹³ ארכיון המדינה, [ISA-Courts-SupremeCourt-000e62f](https://www.isa-courts-supreme-court.gov.il/000e62f), החל מעמ' 71.

⁹⁴ שם, עמ' 93.

⁹⁵ שם, עמ' 92.

המקרה לא הובא בפני ועדות החקירה ולא נבדק. הוא אירע כאשר האם היתה בת 16, ובזמן שכבר היתה בהריון עם ילדה השני.

5. אליהו וצדיקה שמש – עדות זו מובאת מפי נכדה של ההורים, ששמה לא מצויין, וגם היא עדות שמיעה. מתוכן העדות נראה שמדובר בילד הבכור, אך כלל לא ברור האם לאם נמסר שהוא נפטר, והאם האחות הראשית אסתר רוז, שאמרה לכאורה לאם "את צעירה תלדי עוד ילדים ותפסיקי לבלבל את השכל" היתה אחת בבית החולים בו טופל הילד או בקרית שמונה בה גרו ההורים. המקרה לא הובא בפני ועדת החקירה ולא נבדק.

6. יהודית כהן – העדות מובאת מפי האם, אלא שמדובר במקרה שאירע בכלל בשנת 1962 (כלומר, מאוחר לפרשה). מדובר בלידת תאומים בכורים לאם, שהיתה בת עשרים. לפי העדות מי שניסה לנחם את האם באמירה ש"יהיה בסדר וזה יעבור, שעוד נראה הרבה בריתות" כלל לא היה איש צוות רפואה, אלא אביה ובעלה, שנסעו לבית התינוקות של ויצ"ו (לפי האם נאמר לה שהם הועברו לשם כי היו קטנים. ידוע שבבית התינוקות של ויצ"ו בתל-אביב טופלו גם תינוקות פגים שנולדו באזור). ושם התבשרו על פטירתם. המקרה לא הובא בפני ועדות החקירה, אך בדף העדות באתר עמר"ם מופיעים צילומי תעודות הפטירה של שני התינוקות – המעידים שפטירתם תועדה ונרשמה בצורה מסודרת.

7. אסתר שוקרון – מדובר בעדות שמיעה מפי אחי הילדה, וגם כאן מדובר באירוע משנת 1962, כלומר מאוחר לפרשה. לפי הדברים שמביא האח, לא מדובר באמירה שנועדה לנחם את האם, אלא שאחות בבית החולים שבו טופל התינוק שאלה את האם כמה ילדים יש בבית, לפני שמסרה לה את הבשורה על פטירת התינוק.

8. רחמים וחילוה מגדסי – גם כאן מדובר בעדות שמיעה שהובאה על ידי אחות התינוקת. לפי העדות, גם במקרה זה לא מדובר בנסיון לנחם את האם, אלא שאחרי שהתעקשה גם לאחר שהתבשרה על פטירת וקבורת הבת "שאלו את אמא שלי כמה ילדים יש להם בית", "לכי הבייתה תעשי עוד ילדים". לא מצויין מי אמר דברים אלה.

9. ניסים ומזל כהן – גם במקרה זה מדובר בעדות שמיעה, שהובאה על ידי אחות התינוק, ומדובר במקרה משנת 1969, כלומר מאוחר לפרשה. לדבריה, בזמן שאמה היתה ממושטשת בעקבות הלידה החתימו אותה על משהו שלא הבינה, "ואז שאל אותה כמה ילדים יש לך היא ענתה לו 9 אז אמר טוב 10 מת". לפי עדות זו לא ברור מי אמר את המשפט, וברור שהוא לא נאמר כנסיון לנחם את האם, אלא כחלק ממסירת הבשורה על פטירת התינוק.

כפי שניתן לראות, בסדרת עדויות זו (שאף מקרה מתוכה לא הובא בפני ועדות החקירה) כמעט כל העדויות הן עדויות שמיעה, שמהן לא ברור מי אמר את האמירה המדוברת, בארבע מהן מדובר על פטירת בכורים ולא על משפחות מרובות ילדים, שלוש מהן עוסקות במקרים מאוחרים לפרשה, ובשלוש מהן כלל לא מדובר על אמירה בנסיון לנחם את ההורים.

בהמשך לדברים אלה מובאות בעמ' 44 עוד ארבע עדויות, בהן הוסיפו לכאורה לאמירה אודות ריבוי הילדים אמירה שהדבר לא נורא.

1. אהובה ודוד שקל – מדובר בעדות שמיעה מפי נכדה של ההורים, בנוגע למקרה משנת 1960 (כלומר, מאוחר לפרשה) שלא הובא בפני ועדות החקירה. לפי העדות, האמירה המובאת בדו"ח נאמרה על ידי "האחיות בבית החולים" (אילו אחיות? כמה אחיות?)

2. מרים וחנן מיכאלי – העדות היא עדות שמיעה שהובאה על ידי אחות התינוק, שטרם נולדה כשאירע המקרה. המקרה לא הובא בפני ועדות החקירה.

3. נעמה ועובדיה כורש – מדובר בעדות שמיעה מפי נכדה של ההורים (ששמה לא מצויין), בנוגע למקרה משנת 1966, כלומר מאוחר לפרשה.

4. יולנדה ויעקב עסיס – מדובר בעדות שמיעה מצד אחות של התינוקת הבכורה, שנפטרה – למרות שלפי העדות האם עדיין בחיים.

גם כאן, ככל שהדברים אכן נאמרו כפי שמתואר בעדות, אין סיבה להניח שהם לא היו חלק מנסיון כן לנחם את ההורים שילדם נפטר.

המקור האחרון בעמ' 44 הוא ציטוט שהתפרסם בכתב עת רפואי בארץ, שמבטא לפי כותבי הדו"ח "יחס שלילי כלפי ריבוי הילודה בקרב יוצאי המזרח". הציטוט מביא אמירה לפיה: "אין לנו עניין בילד העשירי – ואפילו לא בשביעי – במשפחות העניות יוצאות המזרח", והכותבים מפנים בהערת השוליים אל מקור משני – מאמרה של שחלב סטולר ליס "כך אגדל תינוק ציוני".

אלא שעיון במאמר עצמו מגלה כי הציטוט לקוח ממאמרו של ד"ר יוסף מאיר משנת 1952. בהקשר של הדו"ח, נראה שרלוונטית יותר העובדה שאותו מאיר, יצא בספטמבר 1949 כמנכ"ל משרד הבריאות בראש משלחת רפואית למחנה "האשד" (מחנה המעבר של עולי תימן בסמוך לעיר עדן), והמלצתו להעלות בדחיפות את העולים במחנה עקב המשבר הבריאותי בו היא שעמדה מאחורי השלב העיקרי וההמוני של העליה מתימן – מתוך צורך דחוף בהצלת חייהם. כך כתב מאיר ב-20.9.1949:

"שנים עשר אלף איש מתגוללים על החול, חלקם מתהלכים, חלקם יושבים בצותא ומשוחחים, חלקם מבשלים, מכבסים או עומדים בתור [...] והשאר שוכבים, מי מתוך עייפות, מי בחום גבוה מסיבת מלריה או מחלות אחרות אשר טיבן לא ברור, ומי מתוך אי יכולת לקום, מחמת חולשה ואפיסת כוחות [...] לו לדוגמה יוכלו לגייס 100 איורונים שיעבירו בבת אחת את כל האנשים תוך ימים ספורים היה זה פותר את שאלת עדן. אני יודע שאנחנו רק מעבירים את הפרובלימה מעדן לישראל ומשער אני איזו תעקה תרומם בישוב כאשר האנשים האלה יגיעו במצב שבו הם נמצאים למחנות שלנו אשר אינם מוכנים לקלוט אותם [...]. אין ברירה מוכרחים להעביר את האנשים מיד ובלי כל דיחוי וזה משום הצלת נפשות ממש [...] אין כל הגזמה באמרי שכל יום דיחוי של איזה סידור שהוא גורם למותם של בני אדם"⁹⁶

שתי העדויות האחרונות בחלק זה, המובאות בעמ' 45, מדגימות שאנשי הרפואה ייחסו מקרים של הזנחת ילדים בהם נתקלו לריבוי הילדים במשפחות. אלא שבציטוט הראשון אין כלל התייחסות לריבוי הילדים במשפחה. הציטוט עוסק בהגעת ילדי לטיפול רפואי ללא הוריהם, ומסביר ש"לאם אין זמן". את הסיבות לכך שלאם אין זמן נותר לקוראים לשער, ואפשר להציע שהדבר קשור למשל לצורך להתפרנס באמצעות עבודה מרוחקת מהבית במשך שעות ארוכות, ולא דווקא לריבוי הילדים. הציטוט השני, לפיו ההורים לא כל כך דאגו לילדים מכיוון שהיו להם ילדים רבים, מבקש להסביר את הנסיבות שבהם נקברו ילדים ללא נוכחות הוריהם, עניין שלפי האחות שהעידה הביא בדיעבד הביא את ההורים לטעון שהילדים הלכו לאיבוד ולא נפטרו. מתוך התמונה הרחבה יותר שנמצאת בדינו, אנחנו יודעים שסיבות שונות תרמו לאי-המעורבות של הורים בקבורה: מנהגים דתיים ותרבותיים מקובלים לגבי הטיפול בקבורת נפלים ותינוקות רכים, הקושי למסור במהירות את הודעת הפטירה מבתי החולים אל ההורים במחנות העולים ובמעברות וקשיי התנועה של ההורים מאותם מקומות אל בתי החולים, דרישות החוק במסגרת "פקודת בריאות העם" בנוגע לפרק הזמן המקסימלי עד הקבורה, הקושי הצפוי של העולים לשאת בעלויות הקבורה הגבוהות (שבטרים הקמת הביטוח הלאומי הוטלו על המשפחה) וכדומה.⁹⁷

3. פטרנליזם, גזענות וטובת הילד

כותבי הדו"ח מציינים שבמסגרת מדיניות "כור ההיתוך" כלל הילדים (ולא רק ילדי העולים מעדות המזרח) נתפשו כשייכים לקולקטיב, ושכחלק מהשתלבותם בחברה הקולטת, הוצבה ציפיה שהעולים יוותרו על מנהגים, עמדות והתנהגויות הקשורים גם בבריאות וטיפול בילדים, ויאמצו את ההתנהגות המקובלת בחברה הקולטת. לפי כותבי הדו"ח, על רקע מדיניות זו, אנשי הבריאות ראו את עצמם אחראים על סיפוק צרכי הילדים, ושאי-עמידת העולים באורח החיים שהכתיב מדע הבריאות ותפישתם את הורות העולים כלקויה, השפיעו על תפישתם את טובת הילד ושימשו קרקע להצדקת ניתוק ההורים מילדיהם.

כחיזוק לטענה מסכמת זו מובאת העדות האחרונה המופיעה בדו"ח – עדותה המאוחרת של שושנה שחם, חניכת קורס מטפלות שעברה הכשרה מעשית בראש העין, שהובאה בכתבתה של תמר קפלנסקי במוסף "7 ימים" של "ידיעות אחרונות", 3.10.2018. לפי כותבי הדו"ח עדות זו ממחישה שתפישות אנשי הבריאות את טובת הילד שימשו להצדקת ניתוק ההורים מילדיהם, ולדעת כותבי הדו"ח עדות זו ממחישה כיצד תפישת זו, "לצד גישה פטרנליסטית וגזענית, עשויה להיות חלק מהגורמים שתרמו ל"הכשרת" הקרקע בפרשת ילדי תימן. יש לציין שעדות זו מעלה טענה חמורה במיוחד, לפיה ילדים נמסרו "לבתי יותר טובים", בעוד שלהורים הביולוגיים נמסר מידע שקרי לפיו הילדים נפטרו – כלומר מדובר בחטיפה מתוכננת ומאורגנת של ילדים. הסתמכות על עדות שמעלה טענה חמורה שכזו מחייבת לבחון אותה קודם לכן במבט ביקורתי ולהעריך את אמינותה.

ראשית, כלל לא ברור ששחם אמורה להחשב כחלק מ"אנשי רפואה". לפי המופיע באתר עמר"ם, היא היתה חניכה בקורס מטפלות של ויצ"ו, ועברה את ההתנסות במעון – ולא במרפאת התינוקות כפי שנכתב בדו"ח – שניהם גופי טיפול בילדים ולא מוסדות רפואה.

כותב הבלוג "א.א.קונספירציות" הציג כמה בעיות בסיסיות בעדות כפי שהוצגה בכתבה, שמקשות על בחינת העדות. בין היתר, לא ברור מתי שהתה שחם בראש העין, ובאיזה מוסד – מרפאה, בית חולים או בית תינוקות – היא ביצעה את ההתנסות המעשית שעליה היא מעידה, ולכן לא ניתן לבדוק האם הוגשו תלונות על היעלמות ילדים ממוסד זה בתקופה הרלוונטית, ומה היתה תוצאת חקירתן.⁹⁸

חמור מכך, למעשה עדותה של שחם כלל אינה נמצאת בדינו. למרות שהיא הוקלטה לראשונה על ידי בנותיה, עדותה צולמה בוידאו על ידי אנשי עמותת עמר"ם, וסביר שהיא הוקלטה פעם נוספת בידי קפלנסקי לצורך הכנת הכתבה – אף

⁹⁶ ארכיון המדינה, [ISA-ReligiousAffairs-ReligiousBoard-000jaez](#), עמ' 82-90. ציטוט ממכתב זה מופיע גם בספרם של סטולר ליס-שוורץ ושני, להיות עם בריא בארצנו, המופיע בין המקורות עליהם הסתמכו כותבי הדו"ח.

⁹⁷ ראו למשל פוסט של [Nona Dulberg בפייסבוק](#), 27.12.2016.

⁹⁸ א.א. קונספירציות, [מאזן הראיות בפרשת הטיפת ילדי תימן וכיצד העדויות החדשות משפיעות עליו](#), 12.10.18.

אחת מעדויות מוקלטות אלו לא נגישה לציבור, ובאתר עמותת עמר"ם מוצג קטע וידאו באורך 34 שניות בלבד מתוך העדות.⁹⁹

מאחר ואנשי עמותת עמר"ם – למרות בקשות שהתבקשו – לא חשפו לציבור את הקלטות העדויות שבידיהן, הגרסה היחידה לעדותה של שחם הנגישה לציבור היא הציטוטים שהביאה תמר קפלנסקי בכתבתה, שאין לדעת עד כמה עובדו ונערכו. בכתבה קודמת דומה של קפלנסקי, בה הביאה את עדותה של מטפלת בשם שולמית מליק, התגלו פערים משמעותיים בין תוכן העדות כפי שהובאה בכתבה ובין תוכן עדותה המצולמת בוידאו.¹⁰⁰

בסיטואציה שכזו, ספק אם נכון להסתמך על פרטי עדותה של שחם כראיה תומכת לטענה כה חמורה.

לסיכומו של דבר – אנשי הרפואה פעלו בהתאם לחובתם ככאלה, לפי השיקול הרפואי המיטבי כפי שתפשו אותו, ובסיטואציה שבה קליטת העלייה והתנאים בהם חיו העולים הביאו לעלייה משמעותית מאוד בשיעור פטירת התינוקות. אנשי הרפואה לא ביקשו "לנתק את ההורים מילדיהם", אלא להבטיח לילדים טיפול רפואי מיטבי. בבתי התינוקות בבתי העולים (שהיו למעשה מוסדות לטיפול מונע, שהופעלו על ידי מטפלות, ולא מוסדות רפואה) רוכזו תינוקות בתנאים משופרים ביחס לתנאי המגורים הקשים של המשפחות, והוריהם שמרו איתם על קשר רצוף (ישנן עדויות רבות מספור של אמהות המספרות שביקרו והניקו את ילדיהם בבתי התינוקות שלוש פעמים ביום). ילדים שנשלחו לבתי חולים נשלחו על סמך שיקול דעת רפואי, והוריהם ביקרו אותם שם בהתאם ליכולתם להגיע למקום ולמדיניות הביקור של בתי החולים (שבאותן שנים היתה מחמירה בהרבה מאשר מקובל בימינו). ילדים שהחלימו נשלחו בחזרה למשפחותיהם, וכפי שהובא גם בדו"ח, גם במקרים שבהם ההורים לא הצליחו לשמור על קשר עם הילדים בבית החולים, נעשו מאמצים לאתר את הוריהם ולהחזיר את הילדים למשפחה. לעומת זאת, ידועים מקרים מאותם השנים בהם סירוב של ההורים להעביר את ילדיהם לטיפול רפואי הסתיימו בפטירת הילדים באוהל/בית המשפחה.¹⁰¹

הבחירה לסכם את גוף הדו"ח בעדותה של שחם מצביעה על ההנחה של כותבי הדו"ח שיחסים של אנשי הרפואה לעולים הביא לניתוק הילדים ממשפחותיהם ועמד ברקע "היעלמותם" (או אולי, כפי שטענו גורמים כמו עמר"ם ודומיהם – מסירתם לאימוץ בידי אחרים, תוך הטעיית הוריהם בזדון באמצעות מסירת הודעות כוזבות על פטירתם, וכנראה גם רישום כוזב של תיעוד פטירה שכזו וקבורת הילדים).

אלא שיחסם ופעולתם של אנשי הרפואה באותן שנים נבעה קודם כל מתפישתם את הסיטואציה שבה פעלו. כך למשל כתב ב-7.11.1949, ימי השיא של קליטת העלייה מתימן, מנהל השירות הרפואי לעולה, אברהם שטרנברג, למנכ"ל משרד הבריאות, ד"ר יוסף מאיר:

"גולת הכותרת של העלייה ההמונית וקשייה המרובים מבחינה רפואית ומכל יתר הבחינות, מהווה עליה מתימן. ושחק להם מזלם של כותבי דו"ח הצבאי שנפגשו עם העלייה הזאת בצעדיה הראשונים והקשים ביותר. העליה מתימן עם אלפים רבים של חולים (קדחת, כיבים טרופיים, גרענת, מחלות עור, רעב המוני עם תשישות כחות איומה ועל כולם מאות רבות של תינוקות וילדים קטנים במצב שלא ראינו מימי התמונות של ברגן-בלזן. אגב אנשי הצבא לא ראו בכלל את הילדים במצבם) פגשה את מוסדות הקליטה במצב של אסיפת כוחות פיסית, רוחנית וכספית. שום מחנה לא היה יכול להיות מוכן, כדאי לקלוט עליה אוירית בממדים של כ-500 יום-יום, כולל שבתות וחגים (ראש השנה למשל). מי יכול לתאר את המצב העצום, בכדי לספק במהירות שכזאת אכל להמונים רעבים, קורת גג ומטות למאות תינוקות, גני ילדים ובתי ספר לילדים ובגד לערומים? מי יכול לתאר את המרוץ האכזרי נגד המות מקדחת טרופית בהמוניהם שלא ידעה אותם הארץ? רק במחנה אחד (ראש העין) פעמים רבות נעשו 1500-1300 תחבושות לכיבים טרופיים יום-יום. 600 טיפולי עיניים נתנים שמה יום יום. מאות תינוקות וילדים סודרו בבתי חולים. נוסף על כך הוקמה כבר מחלקת ילדים עצמאית ומאות חולים "ריגילים" מקבלים עזרה במרפאות".¹⁰²

נראה שלא הורו ומנהיגיהם של העולים הטרידו את המנגנון הרפואי שטיפל בהם, אלא מצבם הרפואי החמור של העולים, ובעיקר של ילדיהם.

⁹⁹ <https://www.edut-amram.org/testimonies/shoshana-shaham>

¹⁰⁰ איתי רום, [עוד כמה עובדות על ילדי תימן](#), הארץ, 23.12.19.

¹⁰¹ ראו דוגמאות אצל בר אילן, "ילדי תימן הנעדרים: מדיקליזציה של הגירה ודה-מדיקליזציה של ההיסטוריה, משפטר רפואי וביו-אתיקה, כרך 8, תש"פ, עמ' 155, 163-165.

¹⁰² ארכיון המדינה, [ISA-health-health-000y6ck](#), עמ' 153. מומלץ לקרוא גם את תיאור אתגרי ההתמודדות הרפואית עם קליטת העלייה ההמונית, שם בעמ' 151.

סיכום

כותבי הדו"ח טוענים שהם אפיינו את מעורבותם של אנשי בריאות בפרשת ילדי תימן, המזרח ובלקן – אלא שהם עשו זאת על בסיס מקורות חלקיים, ושחלק ניכר מהם נבחר באופן סלקטיבי ונשען על עדויות שקשה להתבסס עליהן כמקור מידע אמין.

את אפיון המעורבות הזה עשו הכותבים מתוך הזוית הצרה של הפרשה – הטענות להיעלמות/חטיפת הילדים – ולא מתוך בחינת פעולתם של אנשי הרפואה בהקשר הרחב של קליטת העליה באותן השנים, ועל בסיס מאגר מקורות רחב, מאוזן ואמין יותר – מבט שהיה מונע גם חלק ניכר מהשיפוט האנכרוניסטי שמציגים כותבי הדו"ח. מכיוון שכך, לא נכון לקבל חלק ניכר מהדפוסים שמצאו כותבי הדו"ח כמשקפים באופן אמין את פעולתם של אנשי הבריאות.

הדפוס הראשון שמונים כותבי הדו"ח הוא קבלת החלטות הנוגעות לעניינים רפואיים עבור התינוקות ללא מעורבות ההורים וללא צורך בהסכמתם. דפוס זה נבע מהנורמות המקובלות באותם הימים, ולא פחות מכך בשל מצב החירום שבו פעלו צוותי הרפואה, בתנאים הפיזיים והחברתיים של קליטת העליה ההמונית, ובמיוחד בתנאים המיוחדים שבהם נקלטו העולים מתימן. רבות מהנורמות בנוגע למעורבות הורים בהחלטות בנוגע לטיפול רפואי בילדיהם השתנו כבר לפני זמן רב, וככל שמדובר במצב חירום – הרי שגם כיום מצופה מאנשי רפואה לפעול כמיטב הבנתם ויכולתם בהתאם לצורך הרפואי הדחוף, גם במידה שאין אפשרות לקבל את הסכמת ההורים (ובמקרה קיצון – גם בניגוד לעמדת ההורים הידועה).

הדפוס השני הוא שאנשי הרפואה בישרו להורים על פטירת הילד, מבלי שהציגו תעודת פטירה או את גופת הילד, והודיעו להורים כי הילד נקבר או עתיד להקבר על ידי בית החולים.

במקרה זה, כותבי הדו"ח לא מבחינים בין הודעת פטירה, שהיא המסמך שממלאים הרופאים בבית החולים, לבין תעודת פטירה (שהיא מסמך מנהלי של משרד הפנים); לא בוחנים האם ההורים (רבים מהם עולים חדשים שלא הכירו את הבירוקרטיה של מערכת הבריאות ורישום האוכלוסין בישראל, שבעצמה היתה חדשה מאוד באותן השנים) ביקשו בכלל שתסופק להם תעודה שכזו; מתעלמים מהמנהג המקובל באותם הימים שתינוק שנפטר בגיל של עד 30 יום (ולעיתים גם יותר מכך) ממועד לידתו המיועד הוגדר הלכתית כ"נפל", שלא מקובל שהמשפחה מעורבת בקבורתו או נוהגת מנהגי אבלות (ורבים מהמקרים המוזכרים בדו"ח הם מקרים שעונים להגדרה זו) – ורק בשנת 2014 נקבע נוהל המאפשר להורים לראות את הגופה ולהיות מעורבים בקבורתה, במידה והם מעוניינים בכך; ומתעלמים מהמגבלות שנוצרו מחובת הקבורה בהתאם לפקודת בריאות העם, קשיי ההגעה של העולים לבתי החולים בהם היו מאושפזים הילדים, והעלות הכספית הגבוהה של הקבורה עבור עולים חסרי כל, שהביאו לכך שבמקרים רבים הילדים נקברו שלא בנוכחות הוריהם.

הדפוס השלישי הוא מעורבות אנשי הבריאות בסוגיית אימוץ הילדים – אלא שבנוגע לדפוס זה רוב העדויות אינן נוגעות למקרי אימוץ הקשורים בפרשה, והפעולות שמתוארות בהן היו בגדר המותר (והמקובל) בשנים בהן אירעה.

בנוגע לטענות לגבי ביצוע ניתוחים שלאחר המוות ומחקרים רפואיים ללא הסכמת ההורים, גם כאן מדובר במעשים שנעשו לצורך רפואי חיוני ובהתאם למותר בחוק ולמקובל באותן השנים – ובכל זאת טוענים כותבי הדו"ח שהעדויות לגביהם מעלות שאלות אתיות וחברתיות בדבר התנהלות צוותי הרפואה בנושא – שאלות שהן לכל הפחות אנכרוניסטיות.

בנוסף, טוענים כותבי הדו"ח שתפישותיהם של אנשי הבריאות כלפי העולים הן גזענות – למרות שקביעה זו אינה תואמת את הגדרת הגזענות כפי שמופיע בדו"ח ההמלצות של הוועדה המתכללת בנושא גזענות, אפליה והדרה במערכת הבריאות – שאליו מפנים הכותבים. לטענת הכותבים, תפישות אלה יכלו להסביר כיצד הצדיקו אנשי הבריאות את ניתוק הילדים מהוריהם, ותרמו ל"הכשרת הקרקע" לפרשה – אלא שניתוק זה, ככל שבכלל קרה, לא נעשה בגלל תפישות פטרנליסטיות לגבי העולים, אלא בגלל צורך רפואי קונקרטי, והילדים שנלקחו לטיפול רפואי, פרטים למקרים בודדים שנבעו מהקשיים הארגוניים בקליטת העליה באותה התקופה, לא "נעלמו" אלא נפטרו.

בפסקאות המוקדשות להמלצות, כותבי הדו"ח ממליצים שמשרד הבריאות ימשיך לעבוד בשיתוף פעולה עם המשפחות והפעילים החברתיים בפרשה, ביחד עם משרדי ממשלה מקבילים וארגונים נוספים, עד לאיחוי הקרעים ופתירת משבר האמון המתקדם.

אלא שאין (ולא היה) ארגון המייצג את המשפחות המעורבות בפרשה. ישנם מספר ארגונים, כדוגמת עמר"ם, המתיימרים לייצג את המשפחות, אך מידת יציגותם לא ברורה. חמור מכך – ארגונים אלה מתאפיינים בטענתם הקיצונית שמהות הפרשה היא חטיפת ילדים מהוריהם ומסירתם לאימוץ, ושוללים את מסקנות ועדות החקירה השונות בנוגע לגורל הילדים על סמך תיאוריית קונספירציה לפיה התקיימה תופעה רחבה, ביוזמת המסד או תוך העלמת עין מצדו, של לקיחת ילדים מהוריהם בזדון והעברתם לידי משפחות אחרות, תוך מסירת הודעות כוזב לפיהן הילדים נפטרו – הודעות שגובו ביצירת רישום כוזב של תיעוד לפטירתם וקבורתם. את הטענות הללו מפיצים הארגונים בעזרת פרסום טענות לא מבוססות,

הנשענות במקרים רבים על מידע חלקי, לא אמין, ו/או על הוצאת דברים מהקשרם. תיאוריה זו של הארגונים מגובה בטענות מצידן לפיהן כל ועדות החקירה הקודמות היו למעשה "ועדות טיוח" ושגופי הממסד השונים ממשיכים באופן פעיל בהסתרה מכוונת של האמת בפרשה. מכיוון שכך, אין לראות בארגונים אלה כשותפים פוטנציאליים לאיחוי הקרעים ופתרון משבר האמון – מאחר ועיקר פעולתם היא העמקת משבר האמון והקרעים. למעשה, ועל סמך הקמפיין שהם מנהלים בתקופה האחרונה בלחץ לפרסום הדו"ח, נראה שמטרת הדו"ח העיקרית מבחינתם היא השגת "חותמת רשמית" של משרד הבריאות המאשרת את טענותיהם כלפי אנשי המערכת הרפואית.

כותבי הדו"ח מציעים לבצע המשך מחקר למציאת מנגנון שימנע את הישנות הפרשה בעתיד. גם המלצה זו תמוהה, מאחר ודפוסי המעורבות של אנשי הרפואה בפרשה, כפי שהם זיהו לטענתם, כדוגמת הנורמות והנהלים בנוגע למעורבות ההורים בהחלטות על הליכים רפואיים, כללי הביקור והליווי של מטופלים במהלך אשפוז, כללי האתיקה בביצוע מחקרים וכדומה – שוננו כבר לפני זמן רב, ואין סיכון מעשי שפרשה דומה תחזור בעתיד. גם הסיכוי שיתעורר הצורך בקליטת גל עליה בסדר גודל ובתנאים שמזכירים את מה שאירע בשנות המדינה הראשונות נמוך ביותר.

בהמלצה האחרונה קוראים כותבי הדו"ח למשרדי ממשלה נוספים שהיו מעורבים בפרשה בתקופת המנדט (תמוה מאוד – בתקופת המנדט פעלה כאן ממשלת המנדט, ולא היתה רציפות בין משרדיה לבין משרדי ממשלת ישראל) ובתקופת קום המדינה לחתור לחקר האמת ולברר את טיב מעורבותם בה – אלא שהפרשה נחקרה כבר על ידי ועדת חקירה ממלכתית, וכותבי הדו"ח לא איתרו שום מידע חדש שיכול לערער את מסקנותיה, כולל לגבי מעורבותם של גופים נוספים בפרשה.